NÄSSJÖ KOMMUN

Kulturmiljöprogram

Del 5 Fornminnen

Samhällsplaneringskontoret
NÄSSJÖ 2020

Inledning

Under uppdateringen av kulturmiljöunderlaget för Nässjö kommun 2017-2019, gjordes två separata delar. Dels en inventering av kommunens värdefulla byggnader och en om kommunens mest intressanta fornlämningar. De utvalda lämningarna anses vara intressanta av olika anledningar och har bedömts utifrån ett vetenskapligt, ett pedagogiskt och ett upplevelsemässigt värde. Uppdateringen av underlaget har inneburit att det utvidgats och fler objekt lagts till. För utökad tillgänglighet är materialet även utlagt på kommunens hemsida och Nässjökartan.

Läsanvisning

Hela kulturmiljöprogrammet
I den fullständiga versionen av Nässjö kommuns kulturmiljöprogram finns bakgrunden till kulturmiljöprogrammet, fördjupad beskrivning av kulturmiljön och redovisning av samtliga bevarandevärda objekt inom kommunen.

Karta
De olika objektens lokalisering får man fram genom kartfunktionen på kommunens hemsida. Där går det hitta alla kommunens objekt i kartform och det går även att söka på fastighetsbeteckning och adress.

Bedömningsunderlag

Fornlämningar speglar forna tiders begravningsseder, bosättningsmönster, försörjningsstrategier, kommunikationer och manifestation av makt. De är bevarade för eftervärlden i olika grad och är belägna i varierande landskap. En koncentration av rösen utgör inte ett ”bronsålderslandskap” eftersom de har förändrats över tid, men de är trots detta värdebärande element i det nutida landskapet. Fornlämningarna och miljöerna de befinner sig i, samspelar och har i sig ett eget värde. Vilken upplevelse vi får när vi besöker platser med spår från gångna tider beror på hur väl fornlämningarna syns i landskapet och hur de presenteras i informationsmaterial som till exempel skyltar. De fornlämningar och fornlämningsmiljöer som lyfts fram här är de som beskrivs i tidigare inventeringar för Nässjö kommun, tillsammans med ett antal nyinventerade områden. Fornlämningarna har bedömts utifrån fyra olika värden. De rangordnas inte som bättre eller sämre, utan som mer eller mindre stora bärare av vetenskapligt värde (preparatsvärde), upplevelsevärde, pedagogiskt värde samt ifråga om lämningens representativitet.

Preparatsvärde/Vetenskapligt värde: Som utgångspunkt bör alla fornlämningar ses som viktiga vetenskapliga preparat, alltså ett material som vi kan lära oss av och utföra fortsatta studier på. Några fornlämningar kan dock ses inneha ett något lägre vetenskapligt värde. Sentida inskriptioner i sten från förra seklet i form av minnesstenar är upptagna som fornlämning i FMIS (Riksantikvarieämbetets register över inventeringar och arkeologiska undersökningar). Trots att dessa har ett ringa värde som arkeologiska preparat. De kan däremot ha ett värde ur personhistoriskt, konsthistoriskt eller mentalitetshistoriskt perspektiv. Röjningsröseområden har stort preparatsvärde. Men när dessa återfinns i områden som förvanskats kraftigt, till exempel där skogsmaskiner kört sönder, kan det vetenskapliga värdet för en arkeologisk undersökning förlorats. Detta gäller även när röjningsröseområden inte kan sättas in i ett samband och relateras till andra observationer eller tänkta förlopp. Detta kan också gälla torplämningar som förvanskats genom markberedning, plantering eller andra ingrepp.

Upplevelsevärde: Upplevelsen av en fornlämning förklarar det visuella intrycket av lämningen i dess landskapliga sammanhang. Lägger vi till fornlämningens ursprungliga signalvärde är det troligt att en bronsåldershög eller ett gravfält från yngre järnålder upplevs mer autentiskt om det ligger i en öppen till halvöppen beteshage än i en planterad granskog. Runstenarnas anknytning till vägmiljöer upplevs troligen som mer autentiska eller begripliga om de står intill en stig eller en slingrande landsväg än om de är belägna utmed motorvägen. I monokulturernas landskap blir fornlämningen ett avvikande inslag, som för all del kan upplevas som pampigt och fantasieggande men fokus faller då helt på objektet. I ett mer varierat landskap med flera ålderdomliga inslag, kommer objektet fram på ett mer uppenbart sätt. Upplevelsevärdet kan höjas avsevärt genom att hålla områden med fornlämningar öppna genom betande, röjning och slåtter. I öppen till halvöppen hagmark eller andra typer av mosaikartade hävdade landskapsavsnitt kan besökaren få en idé om gravarnas samspel med ett dåtida landskap, om varför man valde just denna plats för till exempel begravningar. I Sverige finns flera ”fornbyar” där miljöer med hus, åkrar, betesmark, kultplatser och gravar byggts upp. Att dessa är populära besöksmål med högt upplevelsevärde beror givetvis på att de olika företeelserna kan förstås i ett sammanhang, vilket leder oss vidare till det pedagogiska värdet.

Pedagogiskt värde: Man kan ha en upplevelse av en fornlämning utan att för den skull veta så mycket om den, men med en ökad kunskap ökar oftast även nyfikenheten. Det pedagogiska värdet i detta sammanhang utgår från frågan –Skulle jag kunna ta en skolklass hit och få dem att förstå hur fornlämningen relaterar till äldre bosättningsmönster, forntida försörjningsstrategier, kommunikationsmönster och trosföreställningar? Om jag kan svara – ja på frågan har lämningen ett högt pedagogiskt värde. Ju mer komplex en fornlämningsmiljö är, desto lättare är det att förklara samband och relationer i tid och rum, medan ett ensamt bronsåldersröse i en granplantering inte utgör ett lika tydligt pedagogiskt underlag. Pedagogiskt värde och upplevelsevärde sammanfaller i det att en pedagogisk insats görs av kommunen, länsmuseet, länsstyrelsen eller den lokala fornminnesföreningen. Detta kan ske i form av skyltning, guideledda vandringar, upprättande av vandringsslingor i en miljö med många men spridda fornlämningar, genom byggande av informationscentra eller genom digitala media såsom appar.

Representativitetsvärde: En fornlämningstyp kan vara representativ för en period eller ett område, den kan också vara unik. Om den är enastående i sitt slag är representativitetsvärdet lågt, men unicitetsvärdet är högt. Fornlämningar kan uppnå en så hög grad av representativitet, till exempel röjningsrösen, torplämningar eller väghållningsstenar, att de genom sin blotta mängd förlorar representativiteten och snarare utgör en masskategori. Detta ger den inte ett lägre värde som preparat eller som pedagogiskt objekt.

I de följande avsnitten kommer således de fyra kategorierna att användas för att kategorisera de analyserade fornlämningarna. Det kan dessutom finnas förstärkande värden som röjningsåtgärder, att informationsskylten är exceptionellt bra eller att en stig eller väg med hög grad av tillgänglighet finns från till exempel en parkeringsplats fram till fornlämningen.

Värdesänkande faktorer kan vara bristen på tillgänglighet, planterad skog, illa anpassad bebyggelse nära inpå fornlämningen eller att fornlämningens närområde är fullt med sly och skräp. Utvärderingen baseras på ett besök i fält, hur fornlämningen och dess närområde såg ut hösten 2017 samt vinter/vår 2018.

Upplägg

I tidigare kulturmiljöprogram har fornlämningsmiljöer klumpats ihop med sentida bymiljöer, framför allt med lantlig bebyggelse av sekelskifteskaraktär. I det uppdaterade underlaget har dessa skilts åt. Fornlämningarna har fotograferats av Mikael Nordström och Ådel Vestbö Franzén om inget annat anges.

Flera gravar, ensamliggande liksom gravgrupper och gravfält är belägna i områden där det även finns andra fornlämningar. Vanligast är fossil åkermark i form av röjningsröseområden. Utifrån C14-dateringar från hundratals rösen inom Jönköpings län, varav en stor del från Nässjö kommun vet vi att dessa rösen framförallt tillkom mellan ca år 1100 och 1750, alltså under medeltid och efterreformatorisk tid. Från ca 20 % av röjningsrösena kan vi dock se att stenröjning för odling kan påvisas så långt tillbaka som århundradena kring Kristi födelse. Det kan således finnas ett kronologiskt samband mellan röjningsrösena och gravarna i ett område på så sätt att enstaka rösen kan knytas till den tidigaste stenröjningen på platsen. Större delen av röjningsrösena speglar dock röjning för odling under långt senare perioder än när gravarna anlades. Röjningsrösen tas således inte upp som ett förstärkande kriterium i områden med gravar eftersom gravarna och röjningsrösena representerar helt olika typer av landskapsutnyttjande. Däremot kan det anges att det i området också finns röjningsrösen från medeltid och nyare tid. Intressant i sammanhanget är kanske det faktum att man i perioder återkommit till de bästa jordarna och fortsatt odla där förutsättningarna varit de bästa. Under bronsålder, då man knappast röjt sten i samband med odling, till äldre järnålder då någon grad av stenröjning kan påvisas till tidig medeltid då stenröjningen sköt fart i samband med storskaligt upptagande av ny odlingsmark, samt under 1500-talets kolonisationsprojekt då en ny stenröjningsfas inträffade.

I tidigare inventering har en polygon ritats runt ett landskapsavsnitt där flera fornlämningar är belägna. Bakgrunden till varför det specifika området har avgränsats är ibland oklart. Vi har i dag få begrepp om vad som bestämde en bygd eller hur ett territorium för en specifik verksamhet såg ut under bronsålder och järnålder. Fanns en äganderätt till ett territorium i en juridisk mening? Fanns det en rådighetsrätt, en nyttjanderätt? De fastighetsgränser vi har i dag har rötter i medeltid och landskapslagarna säger hur man ska avgränsa gårdar och byar från varandra och betraktar också de fastställda gränserna som juridiskt bindande. Det är lätt att falla för frestelsen att använda dagens fastighetsgränser när man ska avgränsa en fornlämningsmiljö, men dagens fastighetsgränser säger inget om territoriella avgränsningar under förhistorisk tid. Vi kan få en större förståelse för territoriellt nyttjande under förhistorisk tid om vi vidgar området och bortser från dagens gränser och istället försöker hitta topografiska företeelser såsom mossar, sjöar och bäckar som kan ha utgjort naturliga avgränsningar mellan ett territorium och ett annat. Inom ramen för detta projekt har denna typ av djupstudier inte kunnat göras, varför vi använder oss av de polygoner som finns i kulturmiljöprogrammet.

Under yngre järnålder förtätas bygden vilket framgår av en spridningskarta över gravfälten inom Nässjö kommun. I spridningkartan finns gravfält med gravar från både äldre och yngre järnålder medtagna, men de större gravfälten domineras oftast av gravar från yngre järnålder. Eftersom föreliggande arbete inte omfattar de fornlämningar som är belägna inom riksintressen (förutom där riksintresset till exempel enbart består av fornlämningar som i Fagertofta) hamnar flera yngre järnåldersgravfält utanför denna analys.

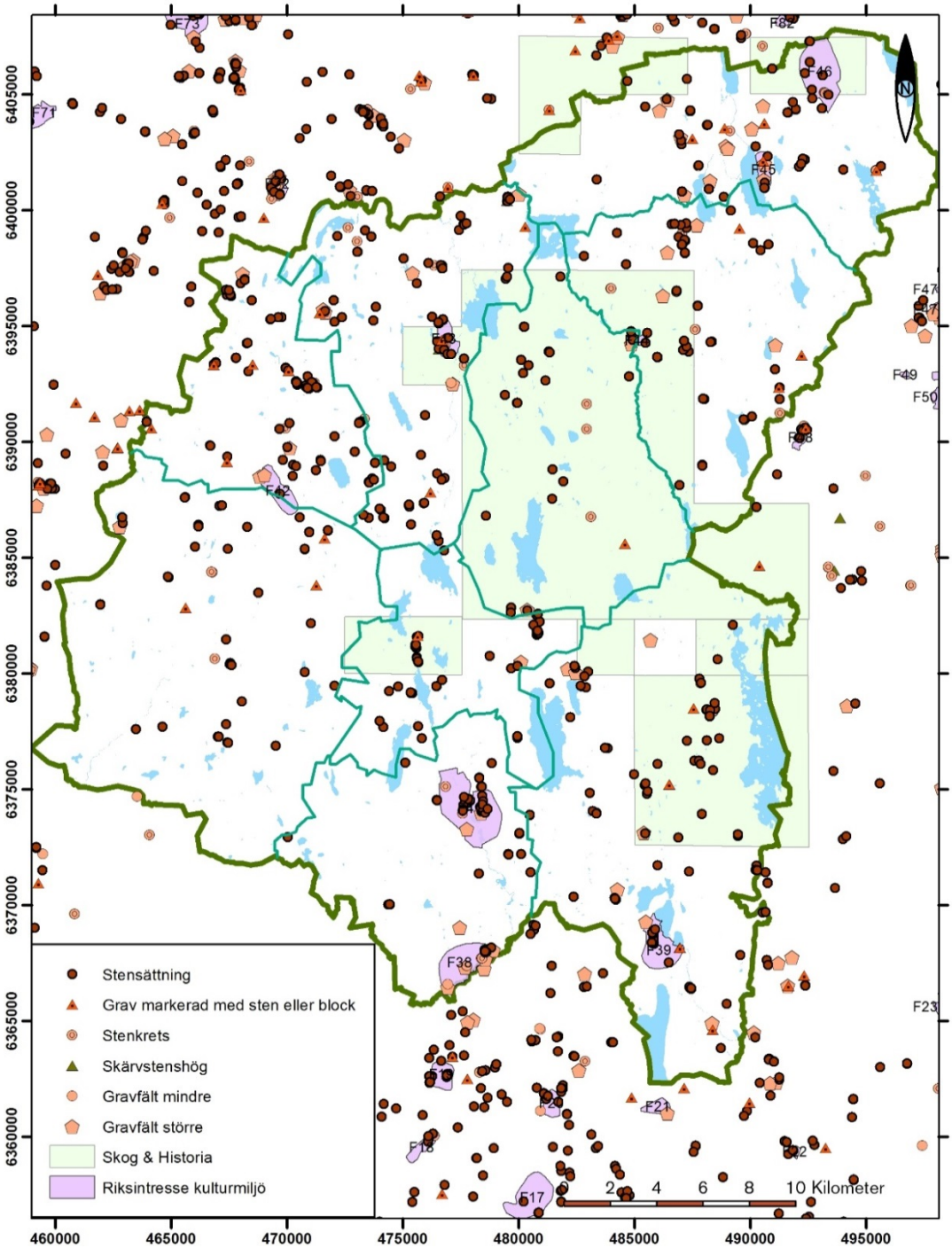

Karta 1 Visar de vanligaste fornlämningstyperna från bronsålder och äldre järnålder samt större och mindre gravfält. Områden som specialinventerats inom projektet Skog & Historia är grönmarkerade.

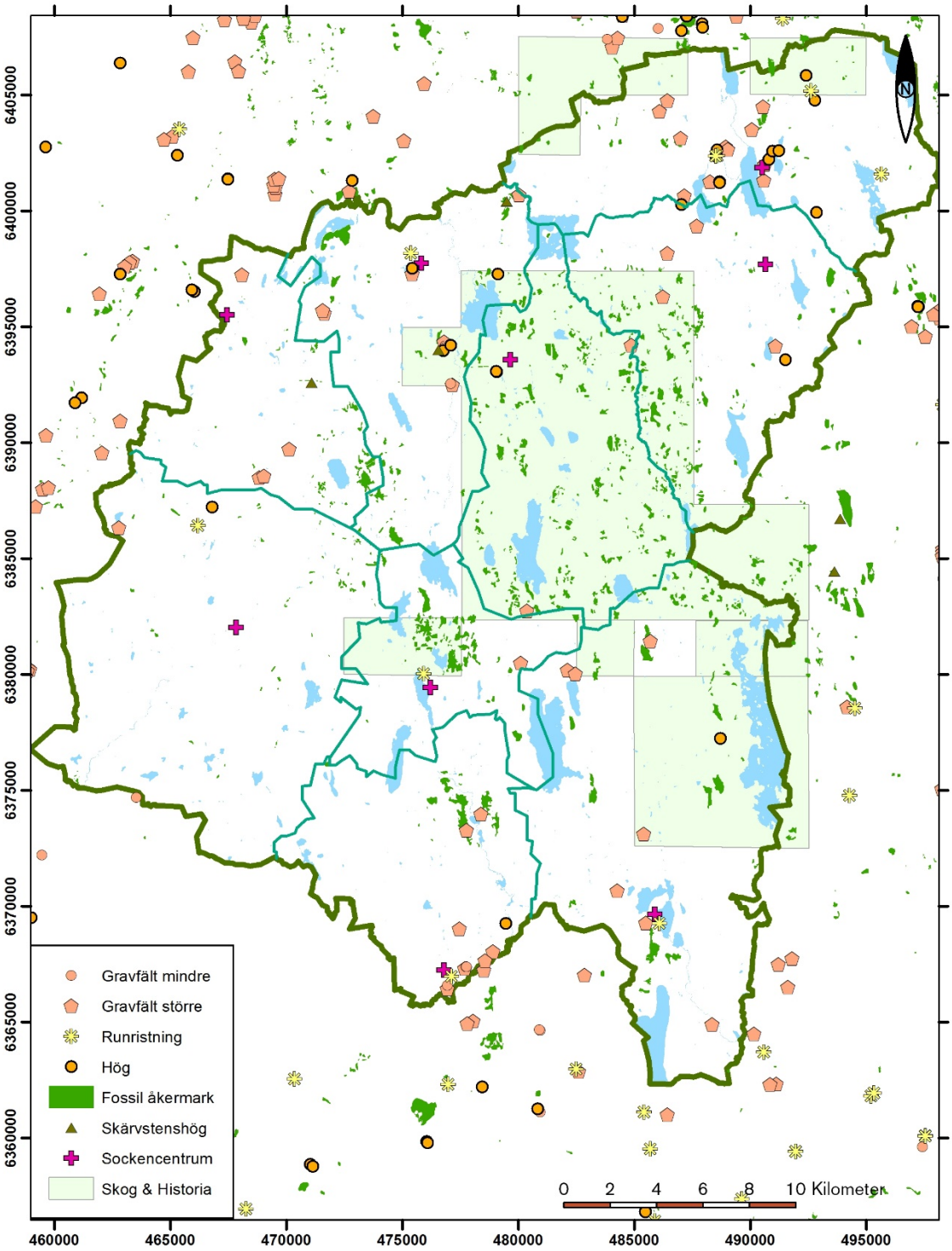

Karta 2 Visar de vanligaste fornlämningstyperna under yngre järnålder samt fossil åkermark. Områden som specialinventerats inom projektet Skog & Historia är grönmarkerade.

Almesåkra socken
01 Område Torsa stenar

L1974:1508 Gravfält, L1974:1330 Stensättning
Tidigare RAÄ-nr: Almesåkra 45:1, 46:1

Fastighet: Toranäs 1:30
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:1508 - 6382751, 480367; L1974:1330 - 6382716, 480373

Den fyrsidiga stenkretsen med de järnåldersliknande konstruktionerna och den magnifika treudden vid Torsa stenar.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Variationen av gravformer på gravfältet är iögonenfallande och speciellt framträder treudden med 17 meter långa armar. Vid genomgrävningen av treudden i samband med restaureringen 1938-40 påträffades ingen grav, men den var också kraftigt skadad av plundring. Av stenkretsar finns både runda (domarringar), rektangulära och kvadratiska former. Ovanlig är den fyrsidiga stenkretsen bestående av uppallade hörnstenar, där tre stenar bär upp en fjärde. Konstruktionen är besläktad med den så kallade järnåldersdösen bestående av tre resta hällar/stenar placerade i en fyrkant men med en öppning åt söder, där den fjärde hällen legat ovanpå så att graven bildar ett litet rum. Dessa är vanliga i gränstrakterna mellan Hallands, Kronobergs och Jönköpings län. Det finns emellertid flera varianter på järnåldersdösar med en större geografisk spridning. Den typ med klumpformiga stenar, som finns vid Torsa stenar, finns endast på några få platser i länet – bl.a. vid Fagertofta, men också på Öland. Sentida grusgropar och en väg som går rakt genom gravfältet antyder att gravfältet ursprungligen var större än det vi ser i dag. I domarringen hittades en brandgrav med en välbevarad urna fylld med brända ben. Urnan kan dateras till 300-talet efter Kristus och hela gravfältet bör ha använts under perioden 200–600 efter Kristus.

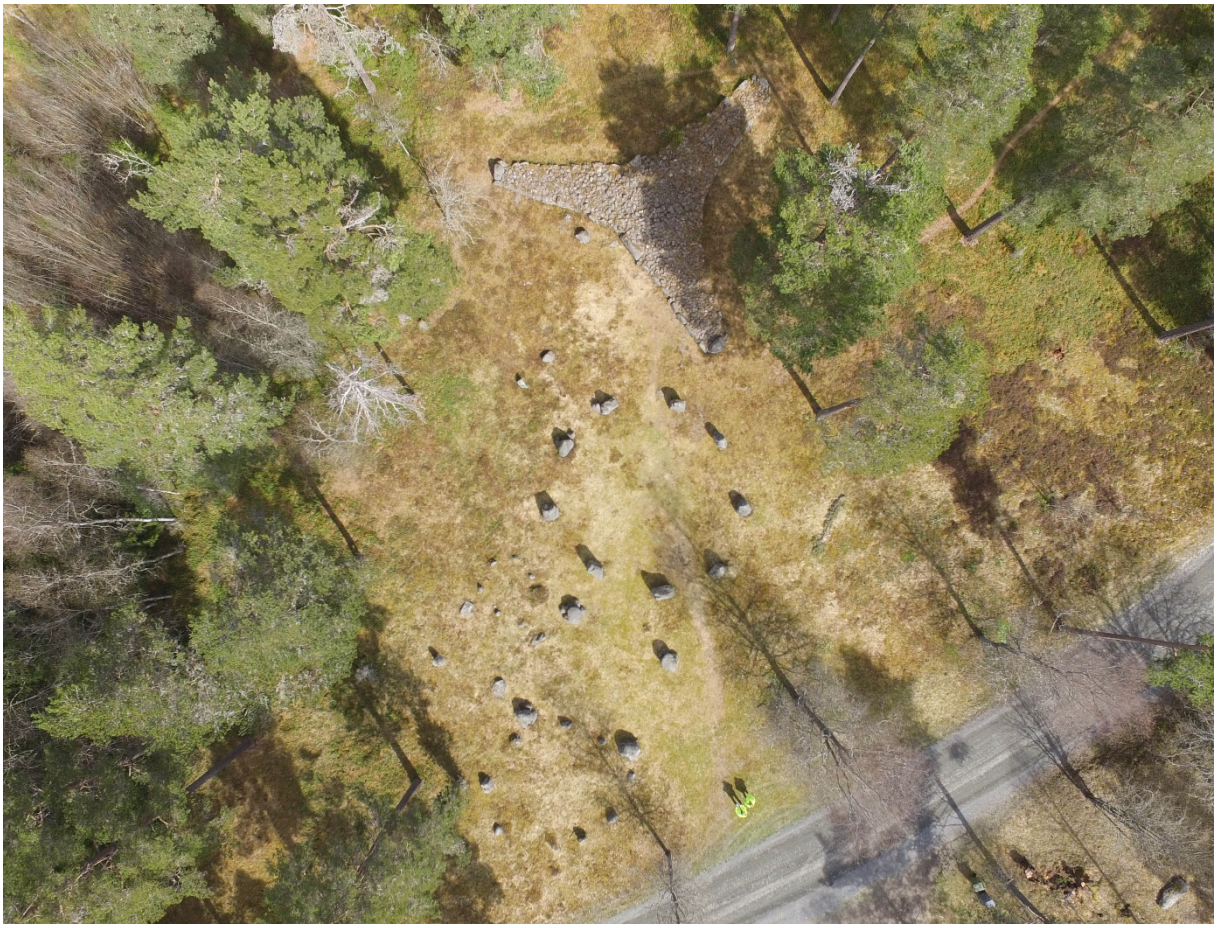

Torsa stenars stenkretsar och treudd sedda från ovan. Gravfältet restaurerades åren 1938-40. Fotograferad från drönare i april 2018.

Preparatsvärde: Högt. Gravfältet har redan undersökts och rekonstruerats.

Upplevelsevärde: Högt. Spännande skylt och bra framkomlighet.

Pedagogiskt värde: Högt.

Representativitetsvärde: Hög grad av unik karaktär med hänsyn till den fyrsidiga stenkretsen med järnåldersliknande konstruktioner i hörnen som endast finns i ett fåtal i länet samt den magnifika treudden.

02 Område Almesåkra-Packebo

L1974:1247 Stensättning, L1974:1880 Stensättning, L1974:1308 Röse, L1974:1309 Stensättning, L1974:1899 Stensättning, L1974:2196 Röse, L1974:1807 Stensättning, L1974:1864 Stensättning, L1974:1082 Stensättning, L1974:1441 Fossil åker
Tidigare RAÄ-nr: Almesåkra 10:1-15:1, 27:1, 67:1, 78:1 och 54:1

Fastighet: Almesåkra 1:1, Almesåkra-Packebo 2:1
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:1247 - 6381086, 475583; L1974:1880 - 6381243, 475563; L1974:1308 - 6381549, 475460, L1974:1309 - 6381567, 475591; L1974:1899 - 6381608, 475673; L1974:2196 - 6381852, 475987, L1974:1807 - 6380696, 475591; L1974:1864 - 6380639, 475603; L1974:1082 - 6381159, 475520, L1974:1441 - 6381100, 475663

Den kvadratiska stensättningen inom fornlämningen Almesåkra 11:1–2. Gropen i stensättningens mitt kan vara en plundrinsgrop efter någon som trott att graven har hyst värdefulla skatter. Denna typ av gropar som ofta återfinns i rösen och stensättningar kan också ha tillkommit när en inre kistkonstruktion kollapsat.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Almesåkra 54:1, var tidigare registrerat som ett gravfält med närmare hundra gravar. Detta har dock i senare tid bedömts som ett område med röjningsrösen och har i dag status som övrig kulturhistorisk lämning. De många gravar från bronsålder och äldre järnålder som i övrigt finns i området utgörs av rösen och kvadratiska stensättningar. Förutom de kvadratiska stensättningar och den resta sten som är belägna längst åt nordöst ligger gravarna och gravgrupperna inom en sträckning av 800 meter i nordsydlig riktning på en ås och utmed en äldre vägsträckning som går att följa i en karta från 1777 där vägen går genom inägomark. Att vägen även gått vidare genom utmarksområdet där gravarna är belägna är högst sannolikt.

Vägsträckningen förbi gravarna bör under historisk tid ha fungerat som en äldre kyrkväg från gården Packebo till Almesåkra kyrka men uppenbarligen är vägsträckningen mycket äldre. I dag dominerar tät skogsmark gravarnas närområde, men det finns skäl att anta att gravarna var menade att synas från vägen och att de ursprungligen låg i ett öppet till halvöppet landskap.

Preparatsvärde: Med omkringliggande ytor: högt. Enbart gravar: medel till högt.

Upplevelsevärde: Lågt men med förutsättning för att bli högt om fornlämningarna lyfts fram genom röjnings- och skyltningsåtgärder. Utmärkt möjlighet till en vandringsslinga där man även kan få se lämningar efter torpet Lannarum som fanns på platsen senast 1770 och som var bebott fram till ca 1960. Dessutom finns stora områden med fossil åkermark i närheten. Skyltar och information bör informera om att lämningarna speglar olika tider och olika sätt att bruka landskapet.

Pedagogiskt värde: Högt.

Representativitetsvärde: Lämningarna är representativa för Nässjö kommuns fornlämningsbestånd.

03 Område Barkansjö by

RAÄ-nr: L1974:1980 Stensättning
Almesåkra 2:1, Barkansjö 1:4

Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:1980 - 6379429, 474793

År 1987 hade skeppssättningen skadats av skogsbruk och Jönköpings läns museum fick i uppdrag att restaurera graven. Bilden är tagen då arbetet var klart och mittstenen åter hade rests. Foto: Linnéa Kallerskog.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Skeppssättningen med stäv och mittsten restaurerades år 1987 efter att den skadats vid markberedning. Restaureringen var mycket varsamt gjord och den fornlämning vi ser i dag skiljer sig kanske inte så mycket från den ursprungliga skeppssättningen. För Jönköpings län är detta en sällsynt fornlämningstyp, endast ytterligare fem är kända från länet. Det finns många tankar kring vad olika fornlämningsformer representerar, varför fick någon ett röse rest över sig, eller en kvadratisk stensättning? Och varför var det så få som begravdes i skeppsformade gravar i denna del av landet?

Restaureringen av skeppssättningen under arbete. En noggrann dokumentation och uppmätning gjordes innan arbetet med att plocka bort stenar påbörjades. Målet var att få fornlämningen att återfå det utseende den hade innan skadan uppstod. Foto: Linnéa Kallerskog.

Preparatsvärde: Lågt med hänsyn till fynd etc. då graven är undersökt och restaurerad. Högt med hänsyn till den unika gravformens landskapsinformation.

Upplevelsevärde: Högt till medel. Graven är svåråtkomlig och håller på att växas över av ljung. Vid graven finns en skylt, men det borde vara möjligt att röja en stig fram till graven och skylta med en visare vid vägen.

Pedagogiskt värde: Medel.

Representativitetsvärde: Högt unicitetsvärde.

04 Område Tegelugnsruinerna i Rya

L1974:1827 Bro, L1974:1179 Dammvall, L1974:1328 Tegelindustri
Tidigare RAÄ-nr: Almesåkra 8:1, 8:2, 100:1

Fastighet: Almesåkra-Rya 1:2, 1:3, Hjärtsöla 1:6
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:1827 - 6377425, 476333; L1974:1179 - 6377426, 476315; L1974:1328 - 6377388, 476308

Strax nedanför Toftaåns utlopp från Almesåkrasjön finns den formfulländade stenvalvsbron som enligt ortsbefolkningen skall ha byggts kring 1820. Intill bron finns resterna efter en dammvall som hållit vattnet på plats ovanför tegelstampens vattenhjul.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Vid Toftaån och invid en äldre vägsträckning längs förkastningarna i Almesåkraformationen, ligger ruinerna av två tegelugnar, kallmurade i sten med rester av slagna valv (Almesåkra 100:1, 102:1-2) och eldningsöppningar. Rya tegelbruk startades som en tegelbrännarallmänning av fem bönder från trakten, som 1881 beslöt tillverka tegel av Almesåkraformationens röda lerskiffer.

Man byggde upp tegelugnar, en tegellada och ett vattenhjul för lerstampen som kan ha legat vid stenvalvsbron intill den nordligaste tegelugnen (Almesåkra 8:1). Längre nerströms i Toftaån som rinner mellan Almesåkrasjön i norr och Norrsjön i söder finns lämningarna efter Storkvarnen och Vikskvarn. Med en höjdskillnad på ca 40 meter på den ca fem kilometer länga sträckan mellan sjöarna har vattenkraften varit en viktig resurs.

De överväxta lämningarna efter Almesåkra 100:1, tegelbruket som etablerades ca 1880 av bönder i trakten.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: I dag lågt. Belägen utmed Smålandsleden, men överväxt med sly och småträd. Kan bli högt om lämningarna röjs fram och skyltning berättar om lämningarna samt Toftaåns roll som kraftkälla.

Pedagogiskt värde: Högt. Vattenkraftburna småindustrier med inriktning på byggnadsmaterialtillverkning är en av de verksamheter som präglat områden av Jönköpings län där förutsättningar för jordbruk inte varit de bästa men där resurser i form av vattenkraft i kombination med till exempel lämplig lera funnits.

Representativitet: Högt unicitetsvärde.

Barkeryd socken
05 Område Fåglarp

L1974:2746 Gravfält, L1974:3081 Gravfält, L1974:2822 Stensättning, L1974:3320 Röse, L1974:2744 Grav markerad av sten/block
Tidigare RAÄ- nr: Barkeryd 46:1, 47:1, 50:1, 149:1, 167:1

Fastighet: Fåglarp 1:3, 1:9.
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:2746 - 6395701, 471566; L1974:3081 - 6395595, 471626; L1974:2822 - 6395644, 471639; L1974:3320 - 6395797, 471574; L1974:2744 - 6395551, 471398

Gravar kunde ofta uppföras på naturliga höjdpartier som i Fåglarp där flera kullar finns. På så sätt bidrog topografiska förutsättningar till att ge graven en än mer iögonenfallande karaktär.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Fornlämningsbeståndet i beteshagarna öster om Fåglarps gårdsklunga och centrala inägor är magnifikt. Gravfält och enstaka gravar bestående av sammantaget ca tjugo rösen, stensättningar, stenkretsar och resta stenar är belägna på små höjdpartier och vid inventering 2017 hittades ytterligare tre stensättningar i sluttningen öster om byns ekonomibyggnader. Fåglarp är ett exempel på ett område där människor valt att bosätta sig under flera faser av förhistorisk och historisk tid. Goda betes- och odlingsmöjligheter har gjort att landskapet bär spår efter mänsklig verksamhet under en period som sträcker sig tretusen år tillbaka. Under vissa perioder, såsom yngre järnålder och senmedeltid har området kanske varit extensivt nyttjat, men man har ständigt kommit tillbaka till platsen.

Läget för gravarna ställer en del frågor, varför ligger de i en svacka och inte på den högsta punkten i området? Troligen har gravar även funnits högre upp, men dessa kan ha försvunnit när man röjt för odlingsmark. Kanske exponerades gravarna mot en viktig färdväg som passerade här?

Gravfälten och de ensamliggande gravarna vid Fåglarp är belägna i en halvöppen betesmark. Kanske är detta en av få platser i kommunen där vi kan få en pytteliten aning om hur gravarnas ursprungliga miljö kan ha sett ut?

Preparatsvärde: Högt, dels ur landskapssynvinkel, dels med hänsyn till gravarnas stora antal och formvariation.

Upplevelsevärde: Högt. Det öppna och mosaikartade landskapet gör att vi kan sätta in fornlämningen i en landskaplig kontext. När området är stängslat för bete kan en stätta underlätta för besök i området. Skyltning och en bra passage för besökare att ta sig in i området skulle öka upplevelsevärdet.

Pedagogiskt värde: Högt.

Representativitetsvärde: Fornlämningarna är representativa för fornlämningsbeståendet i Nässjö kommun.

06 Område Ryssby

L1974:2955 Röse, L1974:2280 Hög, L1974:2492 Fornlämningsliknande lämning, L1974:2493 Stensättning, L1974:3105 Stenkammargrav, L1974:2829 Stensättning, L1974:3330 Stensättning, L1970:3543 Röse

Tidigare RAÄ-nr: Barkeryd 54:1, 56:1, 57:1, 58:1, 59:1, 137:1, 138:1 samt 373, Ryssby 2:11, 4:1

Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:2955 - 6397201, 479329; L1974:2280 - 6397280, 479124; L1974:2492 - 6397436, 479300; L1974:2493 - 6397508, 479539; L1974:3105 - 6397664, 479446; L1974:2829 - 6397046, 479439; L1974:3330 - 6397136, 479496; L1970:3543 - 6397139, 479009

Hällkistan i Ryssby (Barkeryd 59:1) omges av ett lågt röse. Denna typ av grav var vanlig under stenålderns senare del, det vi kallar senneolitikum. Under denna tid bedrevs jordbruk och boskapsskötsel på en mycket extensiv nivå i området.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning

Inom ett ca 20 hektar stort område kring byn Ryssby finns rösen, kvadratiska och runda stensättningar, en hög samt ett röse med en hällkista. Hällkistebegravningar var vanliga under senare delen av stenåldern vilket gör att gravarna vid Ryssby täcker en period från sen stenålder och fram till slutet av äldre järnålder. Vid besök i området upptäcktes ett nytt röse, ca 20 meter i diameter med en jordkällare inbyggd under sen tid i rösets sydvästra del (Barkeryd 373:1). Området där gravarna ligger är mestadels öppet och sluttar svagt ner mot Ryssbysjön i sydväst. Byns namn skrevs under medeltiden som Rösby vilket bör gå tillbaka på det stora röset Barkeryd 54:1 eller det nyupptäckta röset vid Ryssby Nedergård. En intressant fråga är varför man återkommer och begraver människor på samma plats under en period av närmare 2000 år? Under denna långa tid har religiösa förställningar och bebyggelsemönster hunnit förändras flera gånger. Ändå äger platsen en eller flera

egenskaper som gör att man återkommer för begravningar. Eller är det så enkelt som att det här fanns rika resurser för odling och bete varför man valt att bosätta sig här och således även dö och begravas här i perioder från stenålder till nutid.

Preparatsvärde: Högt, gäller gravarna tillsammans med omgivande miljö där lämningar efter äldre bosättningar kan finnas under matjorden.

Upplevelsevärde: Medel. Här bör en skyltning göras och en slinga där man kan vandra mellan de olika fornlämningarna som befinner sig i olika typer av öppna och halvöppna landskap. En eventuell skylt bör innehålla utdrag av Lagaskifteskartan över Ryssby där flera av gravarna finns medtagna, utritade som stora röjningsrösen.

Pedagogiskt värde: Högt.

Representativitetsvärde: Förutom hällkistan som har ett högt unicitetsvärde är gravbeståndet representativt för gravtyper i Nässjö kommun.

07 Område Hallhult-Tapplarp

L1974:1041 Stensättning, L1974:1575 Stensättning, L1974:2959 Röse, L1974:3163 Röse, L1974:3164 Stensättning, L1974:2598 Stensättning, L1974:2599 Stensättning, L1974:2755 Stensättning

Tidigare RAÄ-nr: Barkeryd: 17:1, 18:1, 20:1-24:1, 28:1

Fastighet: Hallhult 1:7, 1:13, Tapplarp 1:1
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:1041 - 6386845, 473296; L1974:1575 - 6386709, 473525; L1974:2959 - 6386818, 473849; L1974:3163 - 6386838, 473815; L1974:3164 - 6386731, 474150; L1974:2598 - 6387110, 473987; L1974:2599 - 6387057, 474048; L1974:2755 - 6386705, 474211

Barkeryd 20:1 består av ett röse som är ca en meter högt och 13 meter i diameter. Vid något tillfälle har man tagit sten från röset vilket lett till en ca 4 meter bred grop och en öppning mot sydväst där man forslat ut stenen.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Mindre fornlämningskoncentration bestående av två rösen och sex kvadratiska stensättningar från bronsålder och äldre järnålder i skogsmark.

Preparatsvärde: Medel till högt.

Upplevelsevärde: Lågt. I dagsläget är gravarna belägna i tämligen grovvuxen barrskog. Trots närhet till en väg saknas tillgänglighet.

Pedagogiskt värde: Medel.

Representativitetsvärde: Gravtyperna är representativa för gravtyper i Nässjö kommun. Läge och topografi är representativt för denna fornlämningstyps förekomst på Höglandet.

08 Fossil åker med inslag av kolbottnar och förhistoriska gravar

L1971:1813 Fossil åker
Tidigare RAÄ-nr Barkeryd 269

Fastighet: Äsperyd 1:3, 1:17, 1:23
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1971:1813 - 6393614, 477691 och 6393204, 477779

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Fornlämningarna speglar en komplex miljö med fossil åkermark från uppskattningsvis tidig medeltid och framåt, gravar från århundradena kring Kristi födelse samt sentida lämningar efter kolningstillverkning.

Den fossila åkermarken Barkeryd 269 är belägen inom ett 14 hektar stort område mellan gamla Nässjövägen i norr och nya RV 40 i söder. Hela området är beläget på en svag höjdrygg som åt väster sluttar ner mot en mindre bäck. Efter ett tag, när man ställt in ögonen en smula, hittar men det första sen ser man plötsligen hundratals. De ca 350 röjningsrösena ligger med tio till tjugo meters mellanrum och är vanligen tre till sex meter i diameter och upp till en halv meter höga. Mellan rösena är ställvis välröjda ytor, men vanligen domineras marken av sten, tuvor och mossa. Vilken typ av odling som bedrivits på platsen är svårt att avgöra, men det mesta tyder på att röjningen skett inför tillfälliga odlingar på ytor dit man återkom med kanske 20–30 års mellanrum. Troligtvis svedjades ungskogen som kommit upp sedan den senaste odlingen. De många kolbottnarna inom området (Barkeryd 255, 258, 266, 270, 273, 276) visar att träden också använts för andra ändamål, nämligen för kolning. Flera belägg i bl.a äldre kartor redogör för hur man tagit ner fullvuxna träd för kolning och att grenar och kvistar från träden lagts på backen för att svedjas tillsammans med ungskogen. Odlingsverksamheten i området kan ha pågått mellan tidig medeltid och framåt medan kolningen kanske kan föras tillbaka till 1600–1800-talet.

Inom området vittnar ett röse från övergången mellan bronsålder och äldre järnålder samt en domarring om att människor bott i området (Barkeryd 1:1, 153:1). Det är troligt att man redan vid denna tid röjde för sten när man ville odla, och flera av röjningsrösena kan ha en kärna som lades upp redan århundradena kring kristi födelse.

Röjningsrösen är genuint svåra att fånga på bild, men kanske kan man ändå få syn på den svaga förhöjningen mitt i bilden. Fornlämningskategorin är bland de största i länet och speglar odlingsverksamhet under perioden tidig medeltid till ca 1850. Exempel finns också på röjningsrösen som lagts upp så långt tillbaka som tiden kring Kristi födelse. Foto: Ådel V. Franzén, Jönköpings läns museum.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Mellan.

Pedagogiskt värde: Högt.

Representationsvärde: Området är representativt för områden med röjningsrösen i Jönköpings län, men är genom sin lättillgänglighet och översiktlighet en av de bättre representanterna för denna typ av fornlämning.

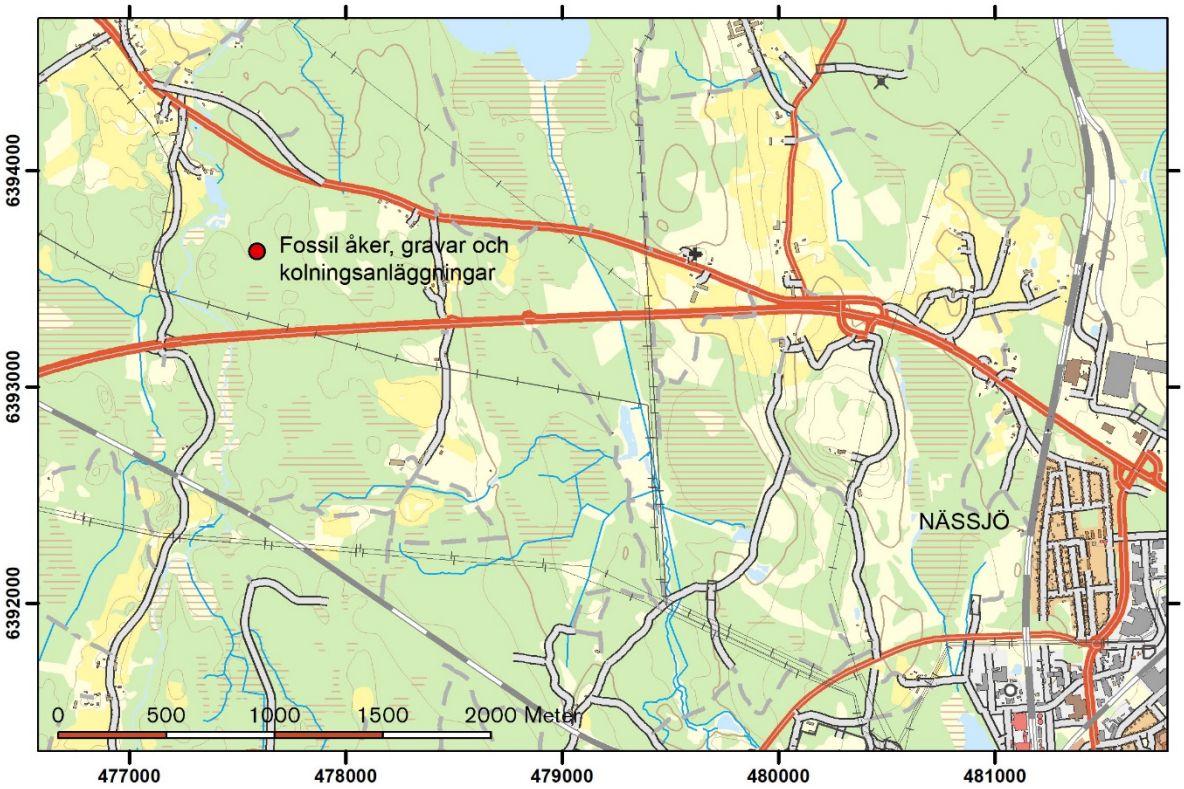
Fossil åker, gravar och kolningsanläggningar
NÄSSJÖ
0 500 1000 1500 2000 Meter
6394000
6393000
6392000
477000
478000
479000
480000
481000

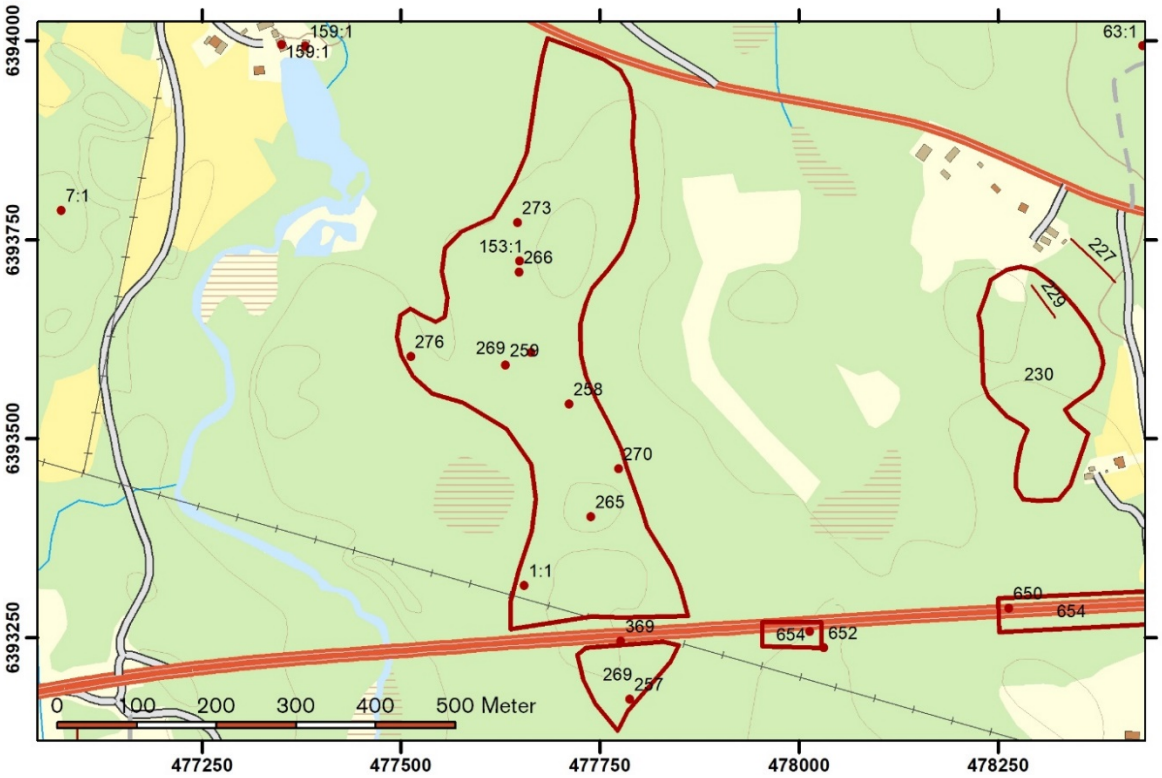
159:1
159:1
63:1
7:1
273
153:1
266
276
269
259
258
270
265
1:1
369
269
257
654
652
650
654
227
229
230
0 100 200 300 400 500 Meter
6394000
6393750
6393500
6393250
477250
477500
477750
478000
478250

Bringetofta socken
09 Område Drageryd

L1974:4122 Gravfält, L1974:3988 Källa med tradition
Tidigare RAÄ-nr Bringetofta 29:1 och 34:1

Fastighet: Drageryd 1:4, 2:4
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:4122 - 6369044, 477446; L1974:3988 - 6369370, 477228

Den yngre järnålderns gravar är enhetligare utformade, oftast runda, och något mindre och återfinns som regel på gravfält som här i Drageryd i Bringetofta där gravfältet består av trettio runda högar och stensättningar. Drageryd var redan på 1500-talet en by med fem gårdar vilket tyder på att någon form för bebyggelsekoncentration funnits här redan under yngre järnålder. Hur bebyggelse och jordbrukslandskap var organiserad och huruvida vi kan prata om byar redan under till exempel vikingatid i Småland är frågor vi ännu inte har svar på. Däremot kan vi anta att ett större urval av befolkningen begravdes i synliga gravar under yngre järnålder än under tidigare perioder.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Gravfältet Bringetofta 29:1 består av nio högar och tjugoen runda stensättningar (Enligt FMIS andragångsinventering). Gravformerna och gravfältets läge talar för att människor i närområdet gravlagts här under yngre järnålder. Inte mindre än sex gravfält är belägna i en östlig båge från Drageryd i norr och ca 2,5 kilometer söderut mot Bringetofta sockencentrum, samtliga gravfält präglas av gravtyper representativa för yngre järnålder.

Gravfältet ligger strax söder om den sammanhållna bytomt till Drageryd som man kan studera på storskifteskartan från 1825, och även om bebyggelseenheternas lägen kan ha varierat över tid bör Bringetofta 29:1 tolkas som ett gårds- eller bygravfält.

Ytterligare en fornlämning som det kan vara intressant att studera närmare är registrerad som Bringetofta 34:1, en ”offerkälla”. I rannsakningar efter Antikviteter från 1690-talet beskrivs en källa i Bringetofta: ”Vthi Norra Giärdett wed dragarydhz Kykr stegh är en kiälla, huilken kallas S. Hibbrons kiälla, mäd kallt godt watn, then aldrigh om wintern tillfrys eller om sommaren uthtorkas. J forna tijder är i then offradh peningar, huilka i dagh ther finnes. Så hände sigh en gångh, att en bonde i bemälte Bringetoffta by, igen högg kiällan mäd granrijs och blef strax ther effter aldeles blindh, men när han mäd sitt folk gjorde kiällan reen och twättadhe sin ögon ther uthi bekom han åther sin syn igen” (red. Egil Lönnberg 1942).

Vid Riksantikvarieämbetets andragångsinventering på 1980-talet fanns en ca 0,6 meter i diameter stor järncylinder neddriven i källan som enligt fornminnesinventeringen på 1950-talet var en källa med klart vatten om två decimeters djup. Källan, som i fornminnesregistret går under namnet St. Sigfrids källa men i äldre källor kallas S. Hibbrons källa, kan vara identisk med den som beskrivs i Rannsakningar efter antikviteter. Att källor i denna del av Småland helgades till Smålands apostel, S:t Sigfrid, är känt genom flera liknande S:t Sigfridskällor, men den anges ligga i Norra Gärdet vid kyrkstigen och den källa som fått beteckningen 34:1, ligger snarare inom den södra delen av åkermarken. I Storskifteskartan över Drageryd från 1825 benämns området Källehage och i Laga Skifteskartan från 1894 omges källan av Källegärdet och Källdal. Själva källan är utmarkerad med den kartografiska symbolen för källa som var i bruk vid denna tid, men inget anges om att källan skulle ha något specifikt namn. I övrigt finns källsymboler utritade på minst tre andra ställen i stor- och lagaskifteskartorna.

I texten från 1690-talet anges att källan ska ha fyllts igen av ”en bonde i bemälte Bringetofta by” vilket antyder att källan ska ha legat i Bringetofta by och inte i Drageryd. Var det utmed Drageryds kyrkstig inne på Bringetofta ägor som S. Hibbrons källa låg? Drageryd ligger norr om Bringetofta kyrkby och i Lagaskiftekartan från 1860 ser man hur deras kyrkväg går genom Bringetoftas norra inägor. Inget anges dock om någon källa i detta gärde i texten till laga skifteskartan. Frågan får hållas öppen. Följande avser Bringetofta 29:1.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Högt. Området bör tillgängliggöras på ett bättre sätt, skyltas och rensas från löv och kvistar.

Pedagogiskt värde: Högt. Gravfältet kan sättas in i ett bebyggelse- och landskapshistoriskt perspektiv tillsammans med de övriga gravfälten från yngre järnålder som finns i närområdet.

Representativitetsvärde: Gravfältet representerar tillsammans med yngre järnåldersgravfält i närområdet den yngre järnålderns gravskick i en bygd där gravar från bronsålder och äldre järnålder är vanligast.

10 Minnesstenen vid Rågrena, Kungsstenen

L1974:4260 Minnesmärke
Tidigare RAÄ-nr Bringetofta 2:1

Fastighet: Östra Rågrena
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:4260 - 6374796, 479982

Kulturhistorisk bedömning och värdering

Lokal tradition kretsar i Småland ofta kring några valda teman. Det kan vara danskarna vars kulor förorsakat hålen i kyrkodörren, eller rotvältor som förklaras som skyttevärn för svenskarna som sköt mot danska soldater. Annars har det tydligen varit viktigt att stadfästa kungabesök, verkliga eller påhittade. Huruvida minnesstenen vid Rågrena verkligen speglar ett kungabesök, denna gång Gustav III, som ska ha rastat här och ätit sin mat, kan möjligen diskuteras. Kanske kan det beläggas genom historiska källor? Kanske kan det avföras som en seglivad lokal myt. Stenen restes 1856, ca åttio år efter det påstådda kungabesöket, i en tid när lokalpatriotism och vurmen för fäderneslandet och dess kungar stod på sin höjd. Stenen kallas därför också Kungsstenen.Stenen är i granit, drygt en meter hög och med avrundad topp. Den står på ett postamente av kallmurad huggen granit, ca 1,7 x 1,7 meter stort.

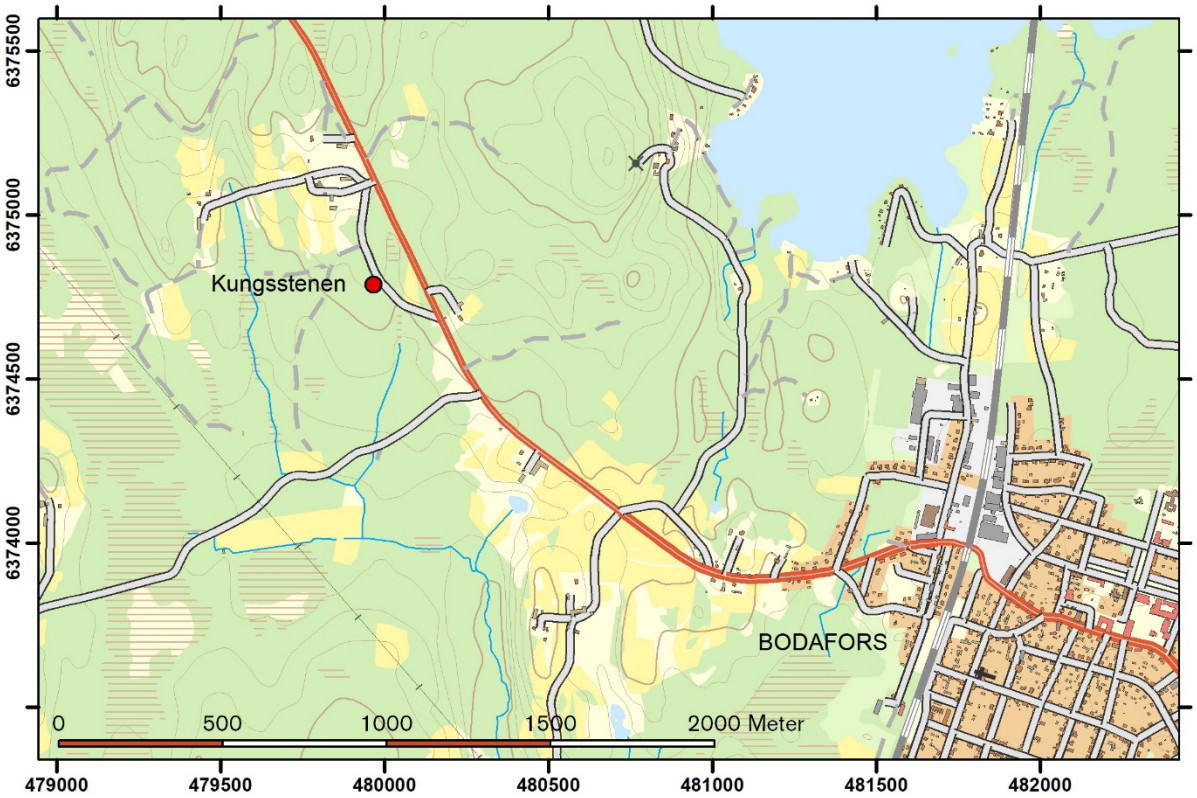

Texten lyder:

KUNG GIII SPISADE HÄR ÅR 1774 – STENEN REST AF. A.I.S.I.Ö RÅGRENA 1856 –

Vem var A.I S. som reste stenen? I.Ö bör troligen tolkas som i Östra viket gör att vi kan placera honom i Östra Rågrena. Kanske finns en levande hembygdshistoria kring detta. Stenen står utmed den äldre landvägen strax söder om Östra Rågrena.

Kanske steg verkligen Gustaf III ur vagnen och intog en måltid på platsen. Eller också har lokala traditioner vävts ihop till en berättelse om ett kungabesök som inte ägde plats i verkligheten. Det vore bra intressant att ta reda på hur det förhöll sig med saken. Stenen berättar i vilket fall som helst något om kungamaktens roll och status i det dåtida samhället. Foto ur Sevärda fornminnen och Kulturmiljöer i Nässjö kommun. Höglandets fornminnesförening

Preparatsvärde: Lågt.

Upplevelsevärde: Högt.

Pedagogiskt värde: Högt.

Representativitetsvärde: Stenen är tämligen unik i sitt slag inom Nässjö kommun.

Flisby socken

11 Område Bruadungen

L1974:7108 Gravfält, L1974:7268 Minnesmärke, L1974:7186 Röjningsröse
Tidigare RAÄ-nr: Flisby 16:1-3

Fastighet: Flisby Klockaregård 1:1

Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:7108 - 6403506, 490097; L1974:7268 - 6403530, 490063; L1974:7186 - 6403436, 490167

Treudden på Bruadungens gravfält är iögonenfallande och gravfältets läge på en åsrygg ovanför Svartån åt väster gör att det måste ha utgjort en viktig symbol i landskapet för de som färdades förbi.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning

Bruadungen är ett stort gravfält från yngre romersk järnålder - folkvandringstid (ca 200 – 600 e.Kr.) med ett 60-tal anläggningar. Gravfält, 165x40 m (V-Ö) bestående av ca 60 fornlämningar. Dessa utgörs av en treudd, fem resta stenar (nu kullfallna), två ovala stensättningar, tio runda stensättningar, ca 38 domarringar och fyra rektangulära stenkretsar. De flesta stensättningar samt treudden har gropar i mitten, vilket tyder på att de har blivit plundrade, eller att en kistkonstruktion av sten eller trä har rasat in.

Flera domarringar och de rektangulära stenkretsarna har mindre stenar som flankerar de större. Dessa är en del av gravens konstruktion. Många domarringar har undersökts i länet och vi vet att det oftast finns rader av mindre stenar mellan de resta stenarna, som så att säga sluter cirkeln.

Egentligen vore det kanske riktigare att kalla domarringarna för runda stenkretsar, precis som vi använder de arkeologiska termerna kvadratiska och rektangulära stenkretsar för gravar med resta stenar i fyrkantform. Bruadungens gravformer är mycket vanligt förekommande i Jönköpings län, men det stora antalet runda stenkretsar/domarringar och gravfältets belägenhet i ett lättillgängligt skogsklätt åsparti gör det till ett pedagogiskt exempel på äldre och mellersta järnålderns gravformer och gravfältens läge i terrängen. Norr om gravfältet finns två hålvägar, lämningar efter den äldre vägsträckning som passerade här. Från vägen var gravfältet väl synligt uppe på höjden för den som gick eller red vägen fram.

Preparatsvärde: Medel till högt eftersom gravfältet är kraftigt restaurerat.

Upplevelsevärde: Högt.

Pedagogiskt värde: Högt.

Representativitetsvärde: Gravformerna är representativa för den äldre och mellersta järnålderns gravskick inom Nässjö kommun.

12 Område Dala

L1974:7727 Röse, L1974:7792 Stensättning, L1974:7884 Röse, L1974:7885 Gravfält, L1974:6073 Stensättning, L1974:6074 Röse, L1974:8022 Stensättning

Tidigare RAÄ-nr: Flisby 6:1–2, 7:1, 8:1, 22:1-2 samt 232:1

Fastighet: Dala 1:8
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:7727 - 6403004, 486981; L1974:7792 - 6403014, 487016; L1974:7884 - 6402932, 487027; L1974:7885 - 6403150, 486972; L1974:6073 - 6402853, 487022; L1974:6074 - 6402843, 487039; L1974:8022 - 6403267, 486915

På flera ställen i kommunen är rösen och stensättningar belägna på rad utmed en 300-500 meter lång sträcka. När det gäller platser som Dala, Packebo/Perstorp i Almesåkra eller Axlarp i Barkeryd där gravstråket sammanfaller med långsträckta höjdpartier eller passager mellan sankmarker och sjöar är kopplingen mellan gravarna och dåtida kommunikationsleder uppenbar.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Utmed en nord-sydlig vägsträckning vid gården Dala finns ett gravfält bestående av ett runt och fyra kvadratiska rösen (Flisby 8:1) samt sju rösen och två stensättningar. Gravarna kan dateras till bronsålder och äldre järnålder. Det finns skäl att se gravarna som markörer för rådighet över markresurser. Gravarnas läge på ett uttalat krön i landskapet, kanske utefter en färdled gör att vi kan se dem som symboler för territoriella anspråk lika mycket som gravar.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Medel men med möjlighet att bli högt. Eftersom gravarna och gravfältet ligger intill en vägsträckning bör man med relativt begränsade åtgärder kunna röja fram fornlämningarna, skylta området och bereda möjligheter att parkera.

Pedagogiskt värde: Medel.

Representativitetsvärde: Gravformerna är representativa för gravskicket inom Nässjö kommun.

13 Område Orreda

L1974:8116 Gravfält, L1974:8197 Röse, L1974:7420 Röse, L1974:7421 Gravfält, L1974:7571 Hög, L1974:6548 Runristning
Tidigare RAÄ-nr: Flisby 13:1-14:1, 18:1-21:1

Fastighet: Johannesberg 1:2, Orreda 1:1
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:8116 - 6402757, 488943; L1974:8197 - 6402708, 488839; L1974:7420 - 6402798, 488741; L1974:7421 - 6402690, 489030; L1974:7571 - 6402636, 488562; L1974:6548 - 6402379, 488518

I gravfälten Flisby 13:1 och 19:1 vid Orreda finns stensättningarna från äldre och yngre järnålder. På gravfälten dominerar dock gravtyper som representerar den yngre järnåldern. Omkring 500 meter åt sydväst finns en runsten från vikingatiden som omtalar att Tole reste stenen efter sin bror Oniding. Mellan den äldsta och yngsta graven i Orredakomplexet finns ett spann på minst 2000 år. Gravfältet och gravarna är belägna ganska långt från omkringliggande byar och gårdar, vilket antingen tyder på en omstrukturering av lägen för bebyggelse och inägomark eller att området där människor begravdes under ett par millennier var ansett som ett specifikt rituellt rum.

Röset i Orreda (Flisby 14:1),har troligen byggts under bronsåldern och betecknar begravningsplats för en betydelsefull kvinna eller man. Vid senare tidpunkt har man börjat plocka bort stenmaterial från röset, kanske för att se vad det innehöll. Är det en insjunken kistkonstruktion eller spåren efter en grävskopa som syns centralt i röset?

Runstenen som Tole reste över sin broder Oniding. Flisby 14:1. Foto: Linnéa Kallerskog

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Genom området rinner Svartån som tillika utgör gränsen mellan byarna Orreda och Johannesberg. Intill ån hittades år 1922 en runsten som kom att resas åter ca femtio meter längre västerut, vid torpet Hjortholmen. Runstenens ursprungliga plats intill ån överensstämmer med flera runstenar som förutom att stadfästa äganderättsliga förhållanden över området under vikingatiden också var manifestationer över människor som under jordelivet gjorde goda gärningar såsom att bygga broar över vattendrag. Den fragmentariska texten på den del av stenen som är kvar lyder ”Tole reste stenen… Oniding sin broder”. Runstenen bildar tillsammans med de högar från yngre järnålder som ligger i närheten samt de två gravfälten ca 500 meter åt nordost på Orreda ägor, en sammanhållen enhet som vittnar om att området varit en viktig plats under järnåldern och kanske särskilt dess yngre del. Ca 1200 meter nordväst om gravfälten ligger en plats som i äldre kartor kallas Tingshall. Vad namnet avser är ovisst, men det kan vara en namnrelik efter en tingsplats som funnits i området eller ett folkligt förklaringsnamn på en fantasieggande plats.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Högt. Bra skyltning till gravfälten. Goda möjligheter att göra vandringsstig mellan gravfälten, högarna och runstenen.

Pedagogiskt värde: Högt.

Representativitetsvärde: Hög grad av unicitet pga områdets komplexa uttryck med avseende på flera yngre järnåldersgravfält, ensamliggande stensättningar och en runsten som ursprungligen stått intill en bro eller vadställe över Svartån.

14 Erkestorpakällan

L1974:7412 Källa med tradition
Tidigare RAÄ-nr: Flisby 135:1

Fastighet: Erkestorp 1:1
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:7412 - 6402898, 495769

År 1852 byggdes ett hus över den gamla offerkällan vid Erkestorp, en källa som spelat en viktig roll i folklig tradition åtminstone tillbaka till 1600-talet.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
I Ransakningarna 1690 har prästen Laurentius Wallenius antecknat: ”En kiälla finnes och hoos torpet Erkestorp, Rena bd. Som säges i fornatijder hafwa offratz hoos.” Traditionen som hälso- och offerkälla går sannolikt långt tillbaka. I Bredestads kyrkoarkiv finns en uppgift från 1635 där källan nämns: ”Klockarfar begär extra lön för besvären med offerpenningarna från Ärkilskällan” (Torp och backstugor i Flisby, s 43). Bredestads kyrka beskrevs tidigare som en så kallad offerkyrka, där man efter att ha besökt Erkestorpakällan också skulle besöka kyrkan för ytterligare offer. 1852 byggde man ett hus över källan. Enligt ett reportage i Eksjö-Tidningen i juni 1888 besöktes källan av många människor under sommarmånaderna för att de skulle få sina krämpor botade. Det gav ägaren till gården en bra extrainkomst att sälja en kanna vatten från brunnen. I samma artikel framgår att traktens ungdom samlades till dans där söndagen efter midsommar. Enligt uppgift besöktes källan ända in på 1930-talet för sina hälsobringande egenskaper, men också för predikan och bönestunder.

Den väl stensatta källan med sitt klara vatten kan i dag beskådas inne i den lilla träbyggnaden.

Källan ska skyddas enligt KML 2 kap. Fornminnen.

Preparatsvärde: Medel.

Upplevelsevärde: Högt.

Pedagogiskt värde: Medel – högt.

Representativitetsvärde: Hög grad av unicitet tack vare utförlig dokumentation sedan åtminstone 1600-talet.

15 Runstenen i Rickelstorp

L1974:7722 Runristning
Tidigare RAÄ-nr: Flisby 126:1

Fastighet: Rickelstorp 1:6
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:7722 - 6401599, 495655

Runstenarnas koppling till äldre vägsträckningar gör att vi utifrån deras spridning kan rekonstruera var tidigare kommunikationsleder gått fram. Kopplingen till bäckar och vattendrag antyder också att det här funnits en bro eller ett vadställe där runstenen står, något som ibland även anges på stenen. Runstenens text avspeglar en tid när rättigheter till mark och resurser blev än mer viktiga att manifestera och så att säga "hugga i sten". Här är det Helge som har rest en sten efter sin far Finn. Foto: Linnéa Kallerskog.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Runstenen, som är i granit och ungefär 120 cm hög, står invid en bäck och inskriptionen lyder:

(h)ilhi : raisti [:] s(t)(e)[i]n [:] (þ)eni : eftiʀ : fin : faþur • sin

Helge reste denna sten efter Finn, sin fader

Redan år 1690 nämns runstenen i Rannsakning efter Antikviteter, vår första fornminnesinventering då det beskrivs att runstenen står ”wid Rickstorpz brodh hardt när landzwagen”. Fästena efter den gamla landsvägsbron som kan man fortfarande se i närheten. Vadställen och broar var vanliga ställen att resa runstenar vid. Ibland nämns även namnet på den som byggde bron. Brostenarna ger oss kunskap om vikingatidens kommunikationsnät och är faktiskt den viktigaste källan när det gäller att rekonstruera vikingatidens vägnät. Att anlägga nya vägar och bygga broar var stora investeringar och det framgår av många runstenstexter att denna typ av samhällsstärkande insatser även kunde räknas till godo i livet efter detta. Även om inget anges om brobyggande på Rickelstorpsstenen talar läget intill ett gammalt brofäste på att den medvetet restes intill en vikingatida väg där den synts och kunde läsas av förbifarande.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Högt.

Pedagogiskt värde: Högt.

Representativitet: Högt unicitetsvärde.

16 Fångstgropen vid Täringstorp

L1974:8261 Fångstgrop
Tidigare RAÄ-nr: Flisby 50:1

Fastighet: Täringstorp 1:3
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:8261 - 6404014, 484110

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Strax söder om lämningarna efter torpet Källstorp (Flisby 49:1) finns en mäktig, stensatt fångstgrop, tre meter i diameter och drygt två meter djup. En vall som sluttar upp mot fångstgropens mynning får den att se ut som en kulle med ett stort hål i. Fångstgropar för älg var inte stensatta utan liknar mer trattformade nergrävningar i backen, varför den stensatta gropen närmast får tolkas som en varggrop. Hur gammal varggropen är, är svårt att säga, men det är sannolikt att den tillkommit någon gång under 1800-talet. Gropen är i dag belägen i skogsmark i ett område som vid storskiftet betecknades som ”utmarken eller skogen”. Vid den tiden, ca år 1800, låg gropen precis utanför gården Täringstorps ängsmark och torpet Källstorp, på utmarkssidan om den hägnad som skiljde inägor och utmark åt.

Den stensatta fångstgropen vid Givarp har högst troligt grävts för att fånga varg under 1800-talet. Foto ur Sevärda fornminnen och Kulturmiljöer i Nässjö kommun. Höglandets fornminnesförening.

Preparatsvärde: Medel.

Upplevelsevärde: Högt.

Pedagogiskt värde: Medel.

Representativitetsvärde: Fångstgropar av denna karaktär är tämligen ovanliga i Nässjö kommun.

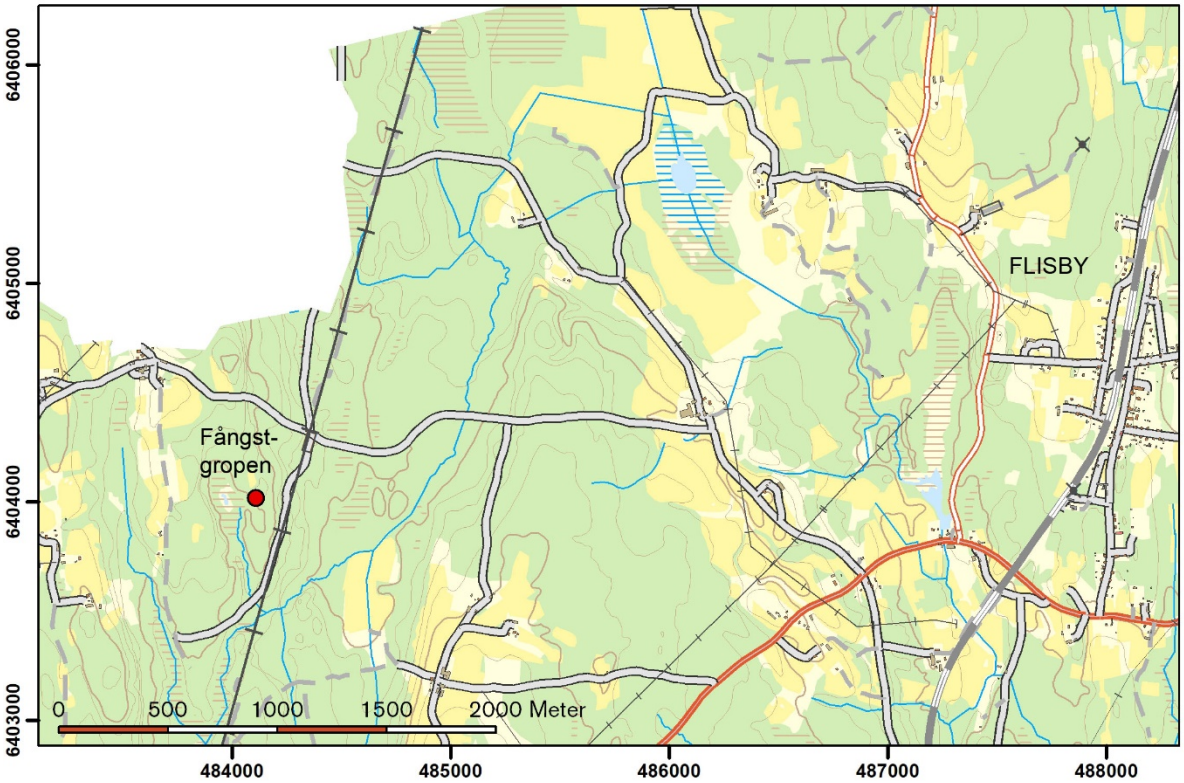
6406000
6405000
6404000
6403000
484000
485000
486000
487000
488000
FLISBY
Fångst-
gropen
0
500
1000
1500
2000 Meter

17 Hällkistan vid Givarp

L1974:7964 Stenkammargrav
Tidigare RAÄ-nr: Flisby 10:1

Fastighet: Givarp 1:3
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:7964 - 6404311, 487803

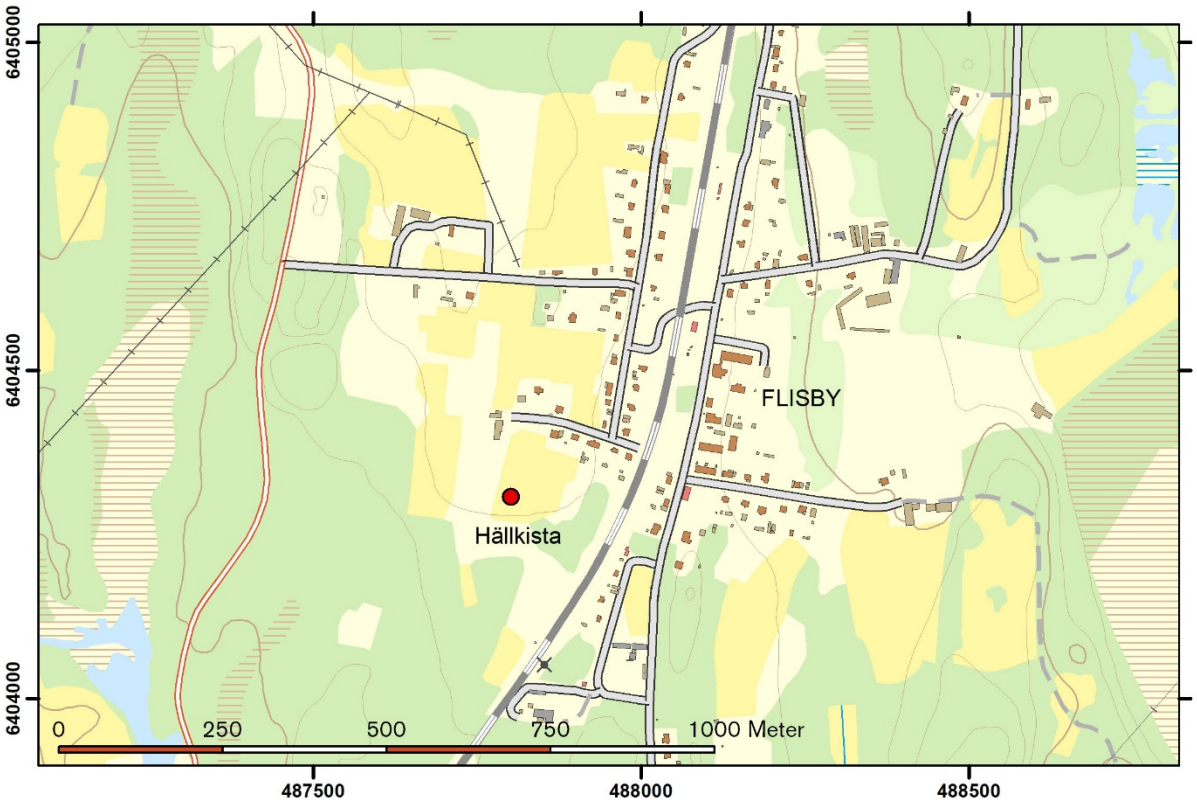

Kulturhistorisk bedömning och värdering
Vid Flisby stationssamhälle ligger gården Givarp. I åkermarken vid Givarp finns en mäktig fornlämning från den yngre delen av stenåldern, nämligen en hällkista i en stensättning inbäddad i rönnar, småbjörk och krusbärsbuskar. Hällkistan ligger centralt i den runda stensättningen och är 4 meter lång och 1 meter bred med markerade sidohällar och gavelhällar.

Hällkistegravarna anlades under övergångstiden mellan yngre stenålder och bronsålder, en tid då människor började odla jorden och hålla stora boskapsflockar. Jordbruket låste människor till en plats på ett annat sätt än under jägarstenåldern när man rörde sig inom större territorier. Plötsligen blev jorden något att äga och slå vakt om. Detta bäddade dels för sociala hierarkier dels för behovet av att markera att man hade rådighet över ett område. De mäktiga stenkistegravarna kan ses både som en territoriell markering och en grav efter en mäktig kvinna eller man. När graven undersöktes 1922 hittade man brända ben, resterna av en sölja i brons samt en järnkniv. Den senare hörde till en sekundär begravning från järnåldern som kunde påvisas i graven.

Hällkistan var ursprungligen täckt av sten och såg troligen på håll ut som ett flackt röse. Under 1700- och 1800-talet kom flera hällkistor i dagen när man plockade sten till byggnation från gravar i närområdet. Att man även kunde ta upp sekundära begravningar i stenpackningen vid sidan om hällkistan vittnar utgrävningen av denna grav om. Foto ur Sevärda fornminnen och Kulturmiljöer i Nässjö kommun. Höglandets fornminnesförening.

Preparatsvärde: Högt, trots att graven redan har undersökts.

Upplevelsevärde: Högt.

Pedagogiskt värde: Högt.

Representativitetsvärde: Det kan finnas många flera hällkistor i Nässjö kommun i rösen som ännu inte undersökts arkeologiskt. Det unika är att hällkistan är en av de få som går att se och dessutom är mycket välbevarad.

18 Sunnerängastenen

L1974:7508 Runristning
Tidigare RAÄ-nr: Flisby 102:1
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:7508 - 6405186, 492628

Södra Sunneränga 3:3, Sunnerängastenen ingår i Riksintresse för kulturmiljövården. Sunnerängastenen är nr 133 i Smålands runstenar.

Kulturhistorisk bedömning och värdering
Kanske var Torbjörn den son som genom arvet efter sin far Glägg skulle förvalta och ha äganderätt till markerna kring Sunneränga. Stenens text får dock tolkas så att sonen är död och fadern reser stenen för att klargöra antingen att en annan av sönerna får ta jorden i anspråk, eller att Torbjörns barn är de som står på tur. Läget vid den viktiga huvudvägen mellan centrala Östergötland och Kalmar antyder att stenens budskap är mer än att en far sörjer sin döde son.

Stenen är rikt utsmyckad, ovanligt rikt för att vara en småländsk runsten. Ett djur som kanske ska tolkas som en varg längst ner, ett kors längst upp och däremellan ett ornament, allt utfört i en förenklad Ringerikestil karakteristisk för 1000-talets förra del. Just i detta sammanhang är givetvis korset intressant. De senaste åren har olika arkeologiska undersökningar påvisat att ett kristet inslag i begravningsseder och ett tidigt kyrkobyggande kan dras ner i 900-tal. Det är möjligt att Glägg reste stenen för att visa att sonen och han själv hade anammat ett nytt sätt att reflektera över relationen liv/död och mellan människor. Glägg är ett ovanligt namn på runstenar i Sverige och binamnet betyder närmast 'den skarpögde'. Tolkar man namnet som Klack i stället går tolkningen mot bergsklack eller klump. Stenen står på Sunnerängas ägor; Sunneränga som ska tolkas som 'den södra ängen', men ligger längst norr i Flisby socken. Var låg den norra ängen? Ortnamnet är troligen mycket äldre än sockenindelningen och den norra ängen låg troligen en liten bit norrut i södra delen av Bredestads socken. Står man vid stenen reser sig Flisby 102:2 i bakgrunden, en gravhög som troligen också är från yngre järnålder. Några meter längre åt norr, står en annan lämning som visar var den gamla vägsträckningen gick fram, nämligen milstenen Flisby 219:1, rest i en annan tid och med ett annat budskap till de vägfarande. Runstenens text lyder i modern översättning:

"Glägg (eller Klack) reste denna sten efter sin son Torbjörn".

Arvsrättigheter till mark ligger troligen bakom de kortfattade texterna om de personer som reste stenen och de personer de restes över. Innebörden bör ha varit solklar för samtida människor som passerade stenen. I en värld av ytterst få bilder förmedlade runstenens ornamentik viktiga budskap.

Foto ur: Om runstenar i Jönköpings län. Jönköpings läns museum.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Högt.

Pedagogiskt värde: Högt.

Representativitetsvärde: Högt unicitetsvärde.

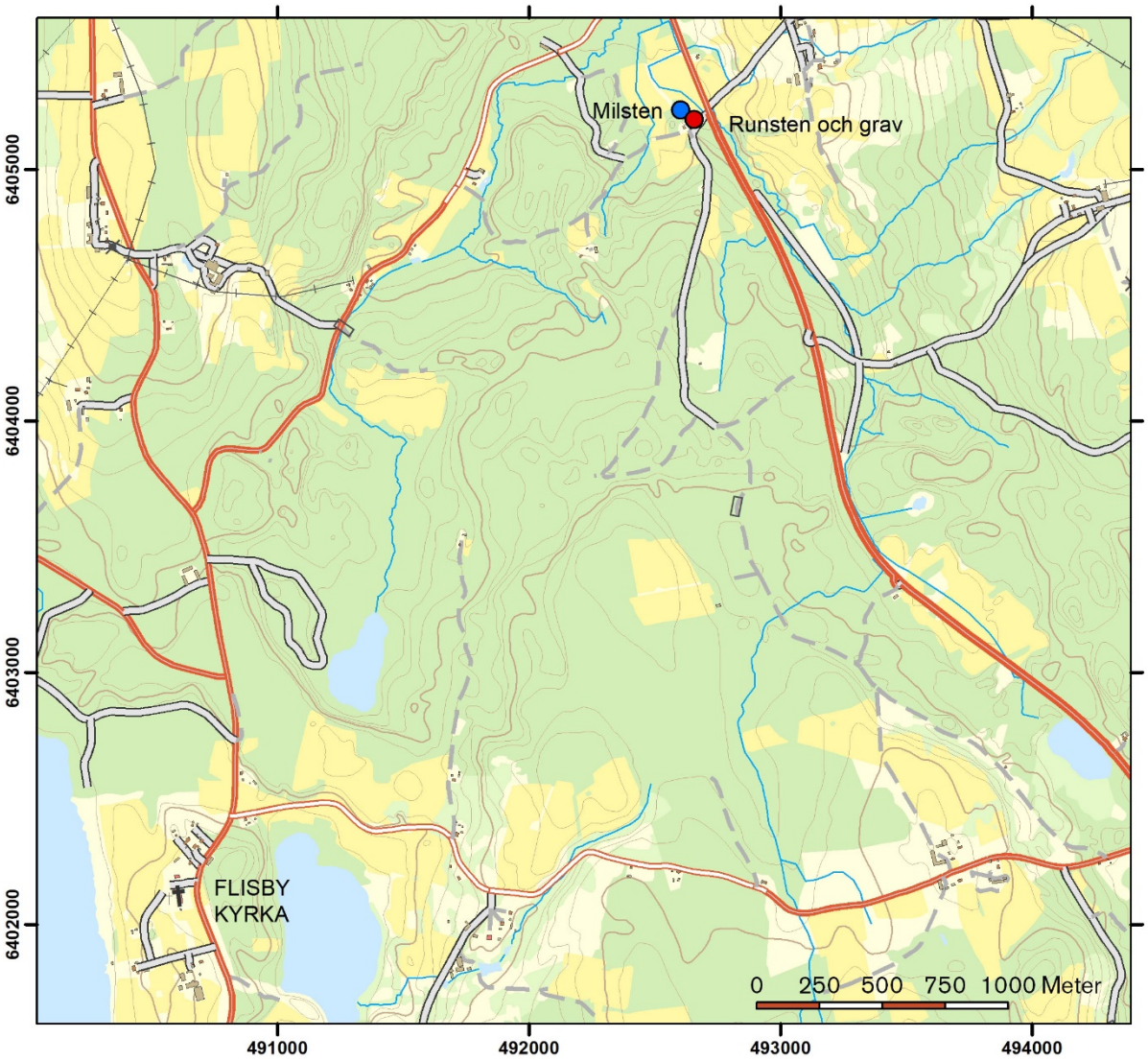
Milsten
Runsten och grav
FLISBY
KYRKA
0 250 500 750 1000 Meter
6405000
6404000
6403000
6402000
491000
492000
493000
494000

Forserum socken

19 Område Forserum-Gunnestorp

L1974:7118 Stensättning, L1974:7255 Stensättning, L1974:7341 Stensättning, L1974:7411 Röse, L1974:8189 Stensättning, L1974:7488 Stensättning, L1974:8101 Stensättning, L1974:7946 Stensättning, L1974:7250 Gravfält
Tidigare RAÄ-nr: Forserum 1:1, 29:1, 32:1-35:1, 46:1-48:1

Fastighet: Gunnestorp 1:2, Forserum 7:36, 7:40, 7:61
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:7118 - 6396284, 467572; L1974:7255 - 6396340, 467399; L1974:7341 - 6396385, 467544; L1974:7411 - 6396398, 467705; L1974:8189 - 6396550, 467376; L1974:7488 - 6396536, 467492; L1974:8101 - 6397009, 468167; L1974:7946 - 6396844, 467997; L1974:7250 - 6397263, 468071

Forserum 1:1, en av flera kvadratiska stensättningar som ligger längs en höjdrygg nordväst om Forserums samhälle. I förgrunden syns delar av kantkedjan av större klumpstenar. Vid arkeologiska undersökningar har det visat sig att tre av fyra kvadratiska stensättningar saknar en påvisbar grav, vilket gör att man brukar tolka dem som någon form av revir- eller gränsmarkering. De kan också tolkas som kenotafer: minnesmärken efter personer som dött på annan ort.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Fornlämningskoncentration på åsar mellan Kanarpmossen och Frickabäcken bestående av sammanlagt tre runda och tio kvadratiska stensättningar samt ett röse. Om gravarna förhåller sig till varandra i ett landskaps- och bebyggelsehistoriskt perspektiv är svårt att avgöra. Troligast är måhända att gravarna nordväst om Forserums samhälle och den koncentration som är belägen vid Gunnestorp inte har något mer gemensamt än likheter i gravformer och en rumslig närhet med varandra. Möjligen har Frickabäcken utgjort ett skilje mellan två domäner eller resursområden.

Preparatsvärde: Medel till högt.

Upplevelsevärde: Medel.

Pedagogiskt värde: Medel.

Representativitet: Gravformerna är representativa för gravskicket i Nässjö kommun.

20 Område Kungsgraven

L1974:7429 Stensättning
Tidigare RAÄ-nr: Forserum 20:1

Fastighet: Tryggarp 1:7
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:7429 - 6394279, 468285

Stora gravar belägna i tät barrskog är svåra att ge rättvisa på bild. Speciellt klurigt blir det när fornlämningen är en treudd med utdragna spetsar åt olika håll. När skogen är så tät att de inte kan fotograferas med drönare får bilden av treuddens mittparti duga som illustration.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
På en låg moränrygg i barrskog, mellan brukningsvägar, ligger den så kallade Kungsgraven, en treudd som har 18 meter långa insvängda sidor. Treuddar finns såväl på äldre som på yngre järnåldersgravfält, stora och monumentala på gravfält med äldre former och något mindre på yngre järnåldersgravfält. De återfinns också ensamliggande på moränåsar i skogsmark som Kungsgraven. Vid de arkeologiska undersökningar som har gjorts i länet av treuddar har man påträffat gravfynd i treuddarna som ligger på yngre järnåldersgravfält (Nordström 2015). Det är fortfarande oklart om ensamliggande treuddar och de som finns på gravfält från äldre eller mellersta järnålder ska betraktas som gravar. Kanske var de ensamliggande treuddarnas roll inte bara som gravar utan också av symbolisk eller kultisk karaktär. Kanske signalerade de att marken i området var ianspråktagen.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Högt.

Pedagogiskt värde: Medel.

Representativitet: Treuddar förekommer inom kommunen mest på gravfält. Ensamliggande treuddar med denna dimension är relativt ovanliga.

21 Område Axlarp med Dejlarör

L1974:7565 Stensättning, L1974:6063 Stensättning, L1974:6064 Stensättning, L1974:7702 Stensättning, L1974:7777 Stensättning, L1974:7863 Röse, L1974:7478 Röse, L1974:7732 Röse, L1974:7905 Stensättning, L1974:7516 Stensättning, L1974:8156 Stensättning
Tidigare RAÄ-nr: Forserum: 36:1-40:1, 42:2, 44:1, 63:1-64:1, 66:1, 68:1

Fastighet: Axlarp 1:4, 1:5, 1:22, 1:24,
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:7565 - 6392429, 470791; L1974:6063 - 6392387, 470814; L1974:6064 - 6392349, 470840; L1974:7702 - 6392333, 470891; L1974:7777 - 6392292, 470941; L1974:7863 - 6392361, 471288; L1974:7478 - 6392282, 471042; L1974:7732 - 6392471, 470794; L1974:7905 - 6392546, 471119; L1974:7516 - 6392588, 470393; L1974:8156 - 6392818, 470891

Konstnären Nils Forshed gjorde en serie bilder där landskapet i Axlarp rekonstruerades från stenålder och fram till 1990. Rekonstruktionerna beserades på den vegetationsutveckling man kunde läsa ut av pollenanalyser och de fornlämningar som fanns på platsen. Bilden visar ett utsnitt av hur landskapet såg ut ett par hundra år efter Kristi födelse. Den stora graven i bildens mitt är Dejlarör som vid denna tid redan funnits i landskapet under kanske tusen år.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Fornlämningsbilden i Axlarp är slående i det att de flesta av gravarna, som utgörs av tolv kvadratiska och tre runda stensättningar, ett kvadratiskt röse samt ett storröse, kan upplevas från vägen där gravarna ligger som ett pärlband mellan avtaget från riksväg 31 i väster och Axlarps östra inägomark. På ett ställa viker raden av gravar upp mot bronsåldersröset Dejlarör och antyder således att den uråldriga vägsträckningen på några ställen avviker från den nuvarande. Här är gravarna roll som markörer för rådighet över mark otvetydig; de skulle ses från vägen i ett landskap som i övrigt skilde sig markant från dagens.

I samband med anläggandet av nya riksväg 31 i början av 1990-talet kom Axlarp och Kullebo byar att bli föremål för omfattande arkeologiska och vegetationshistoriska undersökningar. Resultatet av undersökningarna blev forskningsprojektet ”Människa och miljö på småländska höglandet under 6000 år” som bedrevs av kvartärgeologiska institutionen vid Lunds universitet och Jönköpings läns museum. De vegetationshistoriska analyserna visade att man odlade spannmål i Axlarp redan 600 år före vår tideräkning, alltså under början på äldre järnålder. Vid denna tid hade det stora röset, i folkmun kallat drakröset eller Dejlarör, redan funnits på platsen några hundra år.

Icke desto mindre var det under århundradena omkring Kristi födelse som de flesta gravarna i området anlades. Efter cirka tusen år, ca 400 år efter Kristus, lades odling och bebyggelse ner, och ekonomin under de närmaste århundradena, fram till medeltidens början, kom att basera sig på boskap som betade i skogsmark.

Under tidig medeltid bosatte man sig åter i Axlarp och började på nytt odla spannmål. Under medeltidens första del, fram till ca år 1350, fanns ytterligare någon gårdsenhet i området förutom Axlarp. Den andra gården kom att läggas öde under senmedeltid. Undersökningarna i Axlarp visade oss hur landskap, bosättningsmönster och försörjningsstrategier förändrades över tid.

Dejlarör i Axlarp är den största och mest iögonenfallande av de många gravarna i Axlarp. Det är givet att gravarna gav upphov till sägner, antingen om hur de kommit till, eller vad som drabbade den som letade efter skatter i gravröset. I Dejlarör ska enligt sägnen en drake ha bott och vaktat sin skatt.

Flera röjningsrösen finns också i Axlarpsområdet. Dateringar från dessa speglar hur man röjt för att få åkermark att odla både under äldre järnålder och under den medeltida expansionsfasen. Både under äldre järnålder och medeltid var åkrarna små. Det var boskapen som var den viktigaste resursen, inte spannmålsodlingen. Men det var ändå viktigt att odla för att kunna baka bröd, koka gröt och brygga öl.

Förutom att forskningsprojektet resulterade i avhandling av kvartärgeologen Per Lagerås, skrevs boken ”Markens minnen” som bland annat innehåller konstnären Nils Forsheds bildsvit som visar markanvändningen i Axlarp under 6000 år.

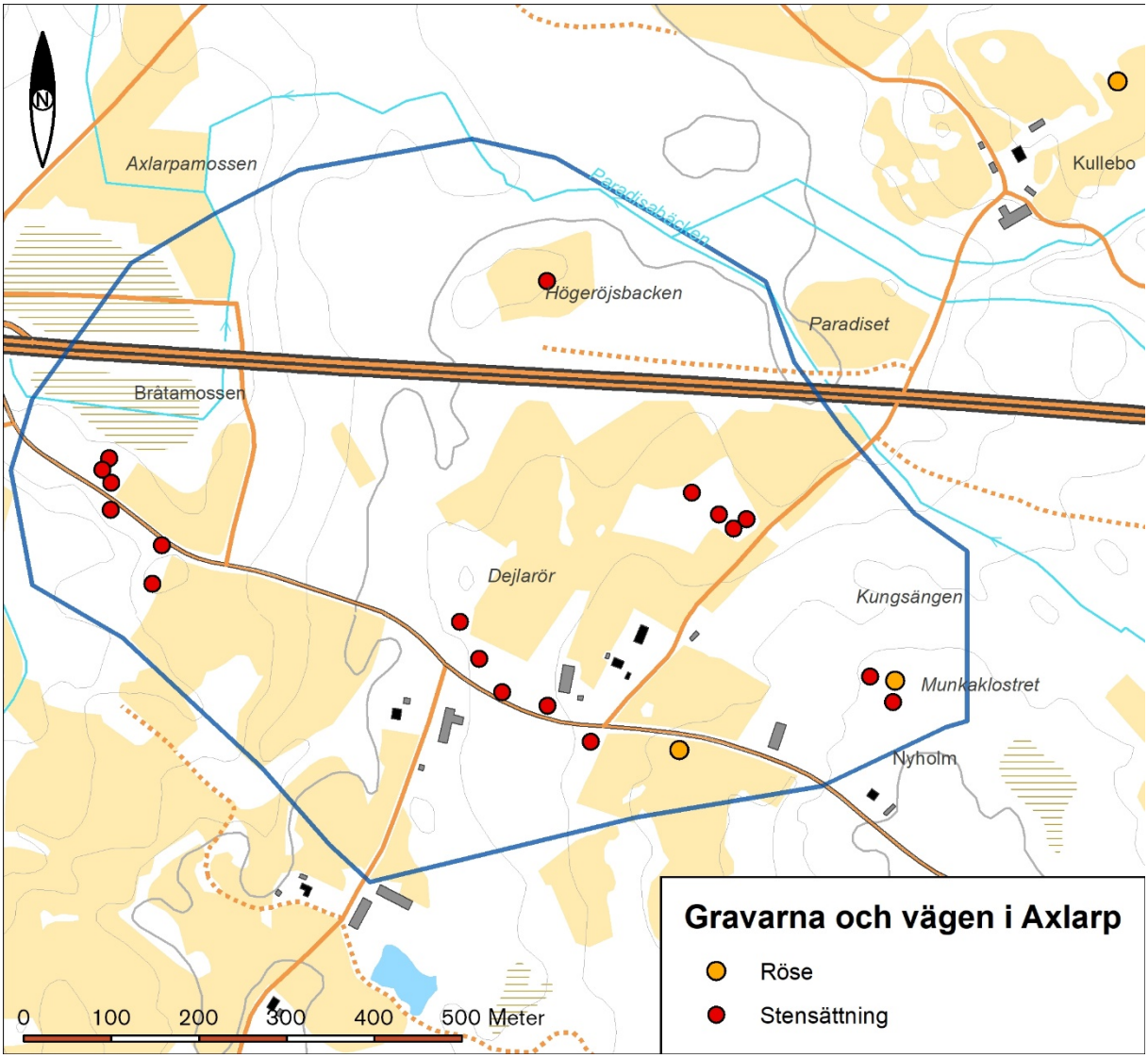

Preparatsvärde: Högt. Omfattande arkeologiska undersökningar har gjorts i området, men kunskapsläget kan bara förbättras.

Upplevelsevärde: Högt. Området behöver lyftas fram genom skyltning eller liknande.

Pedagogiskt värde: Högt. Tack vare de arkeologiska och vegetationshistoriska rönen har vi god kunskap om förhistoria och medeltid i Axlarpsområdet.

Representativitet: Gravbeståndet är representativt för fornlämningsbilden i kommunen. Det unika är den fördjupade kunskap vi har om bebyggelse och markutnyttjande i området under förhistorisk tid och medeltid till följd av forskningsprojektet ”Människa och miljö på småländska höglandet under 6000 år”.

22 Område Topperyd

L1974:8138 Stensättning, L1974:8302 Stenkrets/stenrad
Tidigare RAÄ-nr: Forserum 60:1-61:1

Fastighet: Topperyd 2:1
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:8138 - 6390837, 473117; L1974:8302 - 6391005, 473346

Domarringar representerar en av de vanligaste gravtyperna i länet, nämligen stenkretsarna. Dessa kan ha olika form, men den runda, domarringen, är den vanligaste. Ofta återfinns stenkretsar och resta stenar på gravfält, men de kan också, som i Topperyd vara (till synes) ensamliggande (Flisby 61:1). Viktigt att komma ihåg är att domarringen sannolikt är omgiven av en eller flera låga ofyllda stensättningar som inte är synliga ovan mark, men som kan förväntas hittas vid en arkeologisk undersökning. Gravplatsen är således troligen mer omfattande än vad man kan tro utifrån den synliga domarringen. Domarringen i Topperyd restaurerades på 1940-talet.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
På rad längs något som bör ha varit en äldre färdsträckning är fyra stensättningar och en domarring belägen. Domarringen är den kanske mest iögonenfallande av gravarna med jämnstora stenar resta i en cirkel. Stenkretsen restaurerades på 1940-talet.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Medel till högt.

Pedagogiskt värde: Medel till högt.

Representativitetsvärde: Gravarna är representativa för fornlämningsbilden i Nässjö kommun.

23 Område Sniparps by

L1974:7352 Stensättning, L1974:7561 Röse, L1974:7560 Röse, L1974:8201 Grav markerad av sten/block
Tidigare RAÄ-nr: Forserum 10:1, 11:1-2, 12:1

Fastighet: Sniparp 1:2, 1:15
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:7352 - 6389356, 467415; L1974:7561 - 6389253, 467071; L1974:7560 - 6389273, 467072; L1974:8201 - 6389148, 467409

Två rösen (Forserum 11:1-2) i Saxalyckan intill körvägen genom Sniparp.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Svagt kuperat odlingslandskap som sluttar mot söder och öst med åker- och betesmark. Många kraftiga stenmurar och odlingsrösen. I området ligger en kvadratisk stensättning, 14 meter lång och 1,2 meter hög, två rösen, 15 respektive 12 meter i diameter samt en rest sten. Den resta stenen står intill Sniparp södergård och utgör troligen en rest efter en grav eller ett gravfält. Området finns även i vanliga KMP.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Lågt.

Pedagogiskt värde: Lågt.

Representativitet: Gravformerna är representativa för fornlämningsbilden i Nässjö kommun.

24 Område Kullebo

L1974:7731 Röse
Tidigare RAÄ-nr: Forserum 62:1

Fastighet: Kullebo 1:2
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1974:7731 - 6393046, 471543

Röset, Forserum 62:1 i Kullebo.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Kullebo är beläget strax norr om Axlarpskomplexet (se s. 38–40) och det kvadratiska röset med tio meter långa sidor (Forserum 62:1) får tolkas som en del av den fornlämningsmiljö som sträcker sig från Axlarp och åt norr och väster. Graven tillkom århundradena omkring Kristi födelse. I samband med besök på platsen våren 2018 upptäcktes ytterligare en kvadratisk stensättning några tiotal meter öster om Forserum 62:1. Objektet finns även i vanliga KMP.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Medel.

Pedagogiskt värde: Medel.

Representativitet: Graven är representativ för äldre och mellersta järnålderns gravar i Nässjö kommun.

Malmbäck socken

25 Område Slätteryd

L1973:6433 Röse, L1973:5751 Stensättning, L1973:5827 Stensättning, L1973:6650 Stensättning, L1973:6649 Stensättning, L1973:5969 Stensättning
Tidigare RAÄ-nr: Malmbäck 39:1-41:1, 151:1-2, 152:1

Fastighet: Slätteryd 1:2, 1:4, 1:7, 2:9, 2:14, S:1 (2:9 och 2:10)
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1973:6433 - 6388229, 470589; L1973:5751 - 6388522, 470236; L1973:5827 - 6388998, 470264; L1973:6650 - 6389168, 471456; L1973:6649 - 6389210, 471436; L1973:5969 - 6388779, 471245

En av de många järnåldersgravarna i Slätteryd.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Fornlämningarna i Slätterydsområdet är representativa för fornlämningskoncentrationer i Nässjö kommun i allmänhet. Kvadratiska och runda stensättningar, ensamliggande eller i par, är belägna i mark som varit utmark och skog under historisk tid. Skogsplantage, sankmarker och oländig terräng gör att man i dag har svårt att skapa sig en klar bild av områdets förutsättningar för bosättning, odling och boskapsskötsel under bronsålder eller äldre järnålder. För att kunna komma närmare en förståelse för territoriella förhållanden under den period som gravarna representerar måste vi dock vidga blicken och ta med ett större område i analysen. Även då ser vi att ensamliggande gravar från brons- och äldre järnålder dominerar, men norr och väster om Slätteryd finns små gravfält med gravformer som även går in i yngre järnålder. Däremot saknas rena yngre järnåldersgravfrält helt. Avsaknaden av fornlämningar från yngre järnålder gör att vi kan tala i termer av en omläggning av försörjningsstrategi och bosättningsmönster vid övergången mellan äldre och yngre järnålder, något som får stöd av pollenanalyserna från Axlarpsområdet i närheten. Senast under tidig medeltid har man dock åter börjat bosätta sig i Slätterydsområdet, men då på ett annat läge, i närheten av de bästa odlingsmarkerna och där bra dräneringsförhållanden fanns.

Preparatsvärde: Medel till högt.

Upplevelsevärde: Lågt.

Pedagogiskt värde: Medel.

Representativitet: Gravformerna är representativa för fornlämningsbilden i Nässjö kommun.

26 Område Brunseryd

L1973:5982 Röse, L1973:5983 Fornlämningsliknande lämning, L1973:6591 Röse, L1973:6133 Röse, L1973:6669 Röse, L1973:6742 Röse, L1973:6260 Stensättning, L1973:5672 Röse, L1973:5814 Röse, L1973:6438 Röse, L1973:5818 Röse, L1973:6283 Stensättning

Tidigare RAÄ-nr: Malmbäck: 61:1-68:1, 70:1, 71:1, 252:1-2

Fastighet: Brunseryd 1:7, 1:9-1:10, 1:12, 1:14
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1973:5982 - 6377634, 467239; L1973:5983 - 6377232, 467211; L1973:6591 - 6377230, 467029; L1973:6133 - 6377234, 466952; L1973:6669 - 6377347, 467117; L1973:6742 - 6377106, 467373; L1973:6260 - 6377024, 467417; L1973:5672 - 6376921, 467417; L1973:5814 - 6377338, 467005; L1973:6438 - 6377413, 467159; L1973:5818 - 6377787, 467360; L1973:6283 - 6377811, 467356

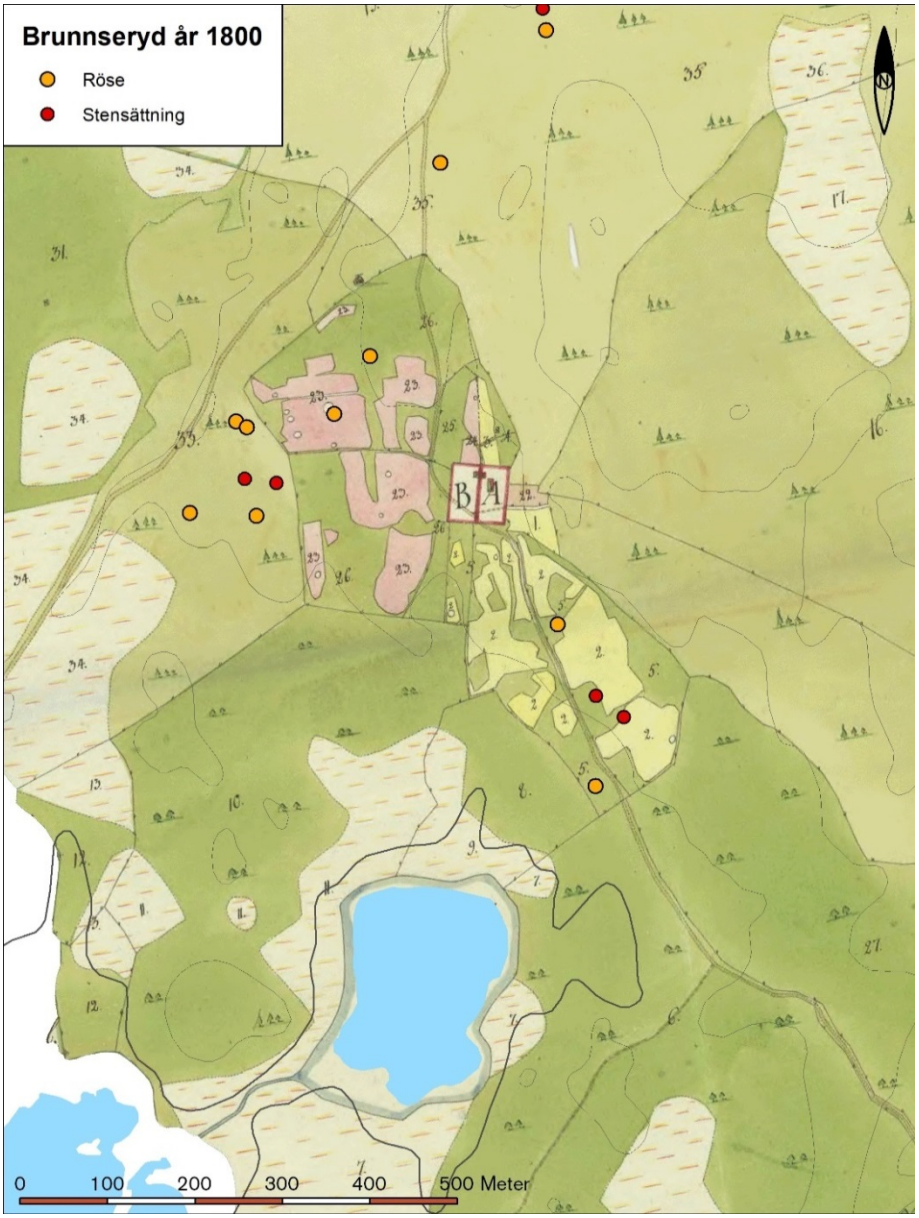

Gravarna i Brunseryd inlagda på storskifteskartan från år 1800. Höjdkurvorna från fastighetskartan har lagts in för att illustrera byns topografiska läge på ett höjdparti omgiven av flera mossar och småsjöar. Att gravar och den historiska byn sammanfaller betyder att man flera gånger under förhistorisk och historisk tid hittat de rätta förutsättningarna för bosättning och försörjning i området. Troligen speglar gravarnas läge på rad också att kommunikationen genom området funnits i ungefär samma läge under mycket lång tid.

En av de många stensättningarna i Brunseryd.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
I de allra flesta gravmiljöerna på höglandet med gravformer från bronsålder och äldre järnålder är gravarna belägna en bit bort från den historiska byn eller gården. Inte sällan ligger de i områden som varit utmark under historisk tid, eller endast några hundra meter från dagens odlade mark. Genom detta får vi en bild av att en bebyggelseförskjutning skett vid många tillfällen; tyngdpunkten i landskapet har ändrats från ett ställe till ett annat, bland annat vid övergången mellan äldre och yngre järnålder.

I Brunseryd är det tvärt om. Här ligger de femton gravarna, rösen och stensättningar, mitt i inägomarken, i åkermark nära den historiska bytomten.

Skärskådar vi de topografiska och hydrologiska förhållandena kring Brunseryd blir det hela logiskt; här finns ett höjdområde med goda förutsättningar för odling och boskapsskötsel beläget mellan ett flertal sankmarker och småsjöar. Från bronsålder och framåt har människor återkommit till området för att odla och hålla betesdjur. Under 1800- och 1900-talet ökade åkermarksarealen markant och flera av de ståtliga gravarna är i dag belägna i åkermarken där de har kompletterats i kanterna med röjningssten från åkern.

Stråket med gravar fortsätter norr om de centrala inägorna och förefaller nästan ligga på rad. Troligen har en kommunikationsåder gått genom området i årtusenden ungefär i samma läge som vägen på storskifteskartan och i dagens kartbild.

Två av gravarna i Brunseryd sedda från ovan. Kanterna har belamrats med röjningssten varför formen på gravarna framstår som tämligen ojämn.

Preparatsvärde: Högt med avseende på gravarna och deras närmiljö. Möjligheten att även hitta förhistoriska bosättningsspår i området är stor.

Upplevelsevärde: Medel till stort. Många gravar ligger i åkermark och ganska tomtnära. Gravarna i åkern har belamrats med stora mängder odlingssten.

Pedagogiskt värde: Högt.

Representativitet: Gravarna är representativa för fornlämningsbilden i Nässjö kommun.

27 Område Norra Hiarum

L1973:5580 Röse
Tidigare RAÄ-nr Malmbäck 21:1

Fastighet: Norra Hiarum 2:7
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1973:5580 - 6386649, 471216

Röset Malmbäck 21:1 är gigantiskt och närmast att likna vid ett svagt välvt plan av vällagda stenar. Bilden ger inte rättvisa åt fornlämningen som borde ta sig mycket bra ut sedd från ovan.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Ett kvadratiskt röse, 1,5 meter högt och med 15 meter långa sidor är beläget på ett krön av en moränrygg.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Medel med möjlighet att bli högt om tillgängligheten blir enklare.

Pedagogiskt värde: Medel.

Representationsvärde: Röset är representativt för de många ensamliggande rösena från framför allt bronsålder i Nässjö kommun.

28 Område Pengarör i Söndrarp

L1973:6652 Röse, L1973:6520 Stensättning, L1973:6069 Stensättning
Tidigare RAÄ-nr: Malmbäck 29:1-3

Fastighet: Söndrarp 1:9, 1:18
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1973:6652 - 6384140, 464898; L1973:6520 - 6384144, 464874; L1973:6069 - 6384181, 464838

Tät vegetation intill och på fornlämningen i kombination med stark sol gör tyvärr att fornlämningar blir svåra att göra rättvisa på bild. Pengaröret är magnifikt och platsen borde röjas fram och tillgängliggöras för besökare.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Strax intill vägen mellan Malmbäck och Ödestugu ligger ett stort röse, 19 meter i diameter och ca 1,6 meter högt. En tämligen stor grop finns i rösets mitt och möjligen tillkom denna då vägen intill skulle byggas och sten behövdes till detta. Det är också möjligt att gropen är en del av konstruktionen och att graven egentligen är någon form av ringröse, eftersom gropen är så pass jämn. En treudd och en möjlig rund stensättning ligger några tiotals meter längre västerut.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Lågt. Tät skog, buskar och krattvegetation gör att fornlämningen inte kommer till sin rätt. Treudden är svårhittad och svåravgränsad pga av den täta skogen. Stora röjnings- och skyltningsinsatser måste till för att upplevelsevärdet ska bli högt.

Pedagogiskt värde: Medel.

Representationsvärde: Fornlämningstyperna är representativa för fornlämningsbeståndet i Nässjö kommun.

29 Hjortafällan, kortlivad och mycket väbevarad torpmiljö

L1973:5749 Lägenhetsbebyggelse
Tidigare RAÄ-nr: Malmbäck 209:1

Fastighet: Klappa 1:3
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1973:5749 - 6379457, 472086

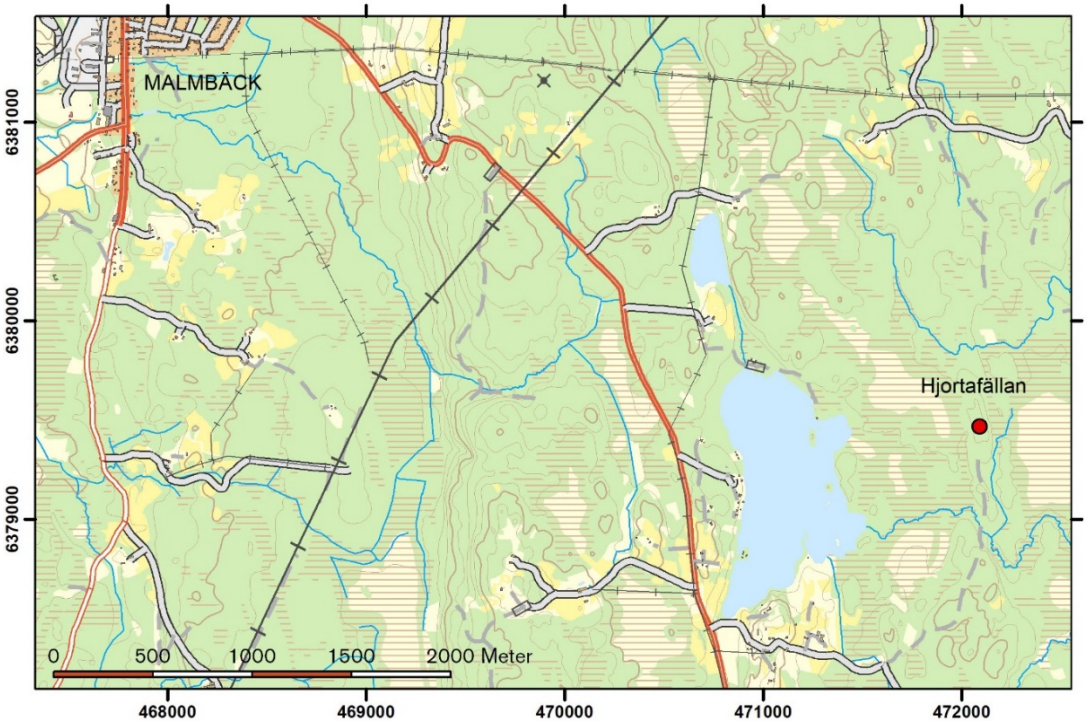

Kulturhistorisk bedömning och värdering
Mitt i skogen, en bit åt nordöst från gården Klappa kan man gå rakt på en låg stenmur. Börjar man följa den inser man snart att den bildar en närmast 250 x 60 meter stor oval. Utanför muren står skogen tät, åt väster finns en mosse och åt öster vidtar områden med storblockig morän. Muren avgränsar inägorna till de två kortlivade torpen som gick under namnet Hjortafällan och som enligt husförhörslängder fanns på platsen mellan ca 1850 och 1920. Här bodde t.ex Kristin i Hjortfällan, en lokal filantrop som gick under namnet ”Malmbäcks helgon” (Malmbäcks årskrönika 1990:34–36). I området finns rester efter minst två bostadshus i form av spismursrösen med var sin skylt med namnet Hjortafällan. Utöver detta finns en källare, syllstenar efter överloppsbyggnader samt röjningsrösen. Välröjda ytor visar fortfarande var det funnits åker och äng, det odlade biologiska kulturarvet finns i form av rester efter prydnadsbuskar och förvildade lökväxter. Miljön utgör ett pedagogiskt exempel på hur lämningar efter en torpmiljö kan se ut. Framför allt är det en plats som vittnar om en omfattande investering i att bygga hus, odla åker och röja äng, lägga upp sten i murar och rösen samt plantera prydnads- och nyttoväxter i en tid som präglades av befolkningsökning och nyodling. Den icke-mantalsatta bebyggelsen i form av torp och backstugor ses ofta på som fattigare än den mantalsatta bebyggelsen, men ett välskött torp kunde ha samma materiella standard som en lågt mantalsatt gård. Den begränsade tid som torpen fanns på platsen gör området till en tidskapsel med stort preparatsvärde för den som vill studera materiell kultur eller odlat biologiskt kulturarv under den klassiska ”torp-perioden”.

Hembygdsföreningen har markerat spismursrösena efter de två torpens boningshus genom att sätta ner skyltar med namnet Hjortafällan. På så sätt finns en påminnelse i landskapet om de två torpens kortvariga existens. Foto: Ådel V. Franzén, Jönköpings läns museum.

Hjortfällans inägor omges av en sammanhängande stenmur som i dag är nerrasad på vissa ställen. På insidan av stenmuren finns åkrarna som röjdes på stenmaterialet som återfinns i de intilliggande murarna. Foto: Ådel V. Franzén, Jönköpings läns museum.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Högt.

Pedagogiskt värde: Högt.

Representativitetsvärde: Lämningar efter lägenhetsbebyggelse är en av de vanligaste fornlämnings- och kulturlämningstyperna i Jönköpings län. Hjortafällans välbevarade spår efter bebyggelse, åkrar, ängsmarker och avgränsningselement gör den till en unik representant för denna lämningstyp.

Området för Hjortafällen vid storskiftet 1817, lagaskiftet 1865 och slutligen den ekonomiska kartan från 1950. Hjortafällan låg som ett torp under byn Klappa. Ur lagaskifteskartan framgår vilken möda som lagts ner på hus, åkrar och ängar fastän torpet endast var bebott och uppodlat mellan ca 1850 och 1920.

Norra Sandsjö socken

30 Område Grimstorp-Hattsjöhult

L1973:7542 Gravfält, L1973:7175 Röse, L1973:7767 Gravfält, L1973:7844 Stensättning, L1973:7923 Röse, L1973:7924 Röse, L1973:7465 Stensättning
Tidigare RAÄ-nr: Norra Sandsjö 62:1, 63:2, 65:1-69:1

Fastighet: Hattsjöhult 1:5, 1:33, 1:36
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1973:7542 - 6380187, 482137; L1973:7175 - 6380296, 482395; L1973:7767 - 6380037, 482452; L1973:7844 - 6379872, 482841; L1973:7923 - 6379816, 482835; L1973:7924 - 6379388, 482875; L1973:7465 -6379434, 482730

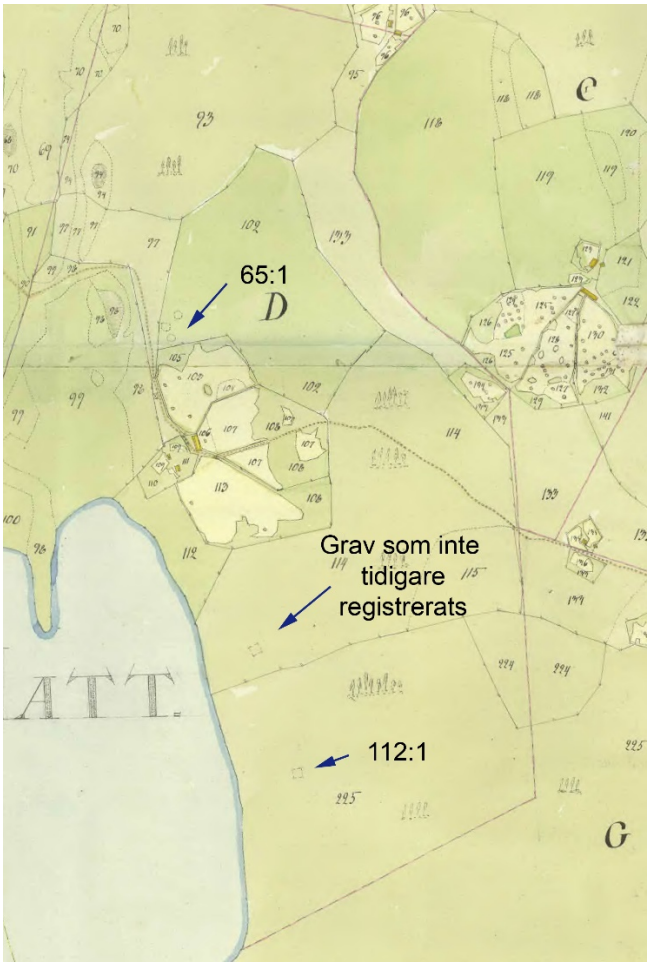

Utdrag ur Lagaskifteskartan över Hattsjöhult från 1830. Lantmätarna som var verksamma i Jönköpings län ritade sällan ut fornlämningar i kartorna, trots att de enligt instruktionerna skulle anteckna platsen för "gamla monument". Här är ett undantag där lantmätaren ritat ut två kvadratiska och tre runda strukturer. Cirklarna i norr är en del av gravfältet Norra Sandsjö 65:1 och kvadraten längst i söder motsvarar stensattningen 112:1. Ytterligare en utritad kvadrat redovisar en ännu inte registrerad kvadratisk stensättning i området.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Fornlämningarna bestående av rösen och stensättningar från bronsålder och äldre järnålder,

dels belägna på gravfält (Norra Sandsjö 62:1, 65:1), dels ensamliggande är belägna inom ett ca 48 hektar stort område. Området intill Lillesjön och de bördiga jordarna där har uppenbarligen varit attraktiva för människor under flera tusen år. Medan de fysiska spåren efter odling är få från de tidigaste bosättningsfaserna i området finns både inom det aktuella området och i närheten många områden med fossil åkermark i form av områden med röjningsrösen av ålderdomlig typ (både registrerade och ej registrerade i FMIS). Ett system av hägnader som skiljt olika markslag från varandra eller fungerat som interna uppdelningar i åkermark finns inom norra delen av området (Norra Sandsjö 114:1-3).

Preparatsvärde. Högt för gravarna, den fossila åkermarken och omkringliggande ytor. Obs att gravar och fossil åkermark troligen representerar olika tidsskikt.

Upplevelsevärde: Medel. Flera av gravarna inom det studerade området ligger tämligen nära stigar och småvägar i gles barrskog, medan andra är belägna i tät barrskog. Ytterligare några finns i jordbruksmark. Många har samma karaktär som omkringliggande röjningsrösen. Dock finns möjlighet att lyfta fram gravarna och miljöerna kring dessa genom anläggande av stig med skyltar vid varje fornlämning.

Pedagogiskt värde: Högt.

Representativitetsvärde: Gravarna är representativa för fornlämningsbeståndet i Nässjö kommun. Blandningen av gravfält och ensamliggande monumentalgravar gör dock att området får en större variationsrikedom.

En av stensättningarna som måste ha varit fullt synlig både från sjön och från vägsträckningar uppe på höjderna. Den täta skogen som ofta omger de storslagna gravarna gör att vi i dag inte har en möjlighet att förstå fornlämningen i samspel med landskapet.

31 Område Hälleved-Möcklamo

L1973:7310 Stensättning, L1973:7613 Stensättning, L1973:7614 Fornlämningsliknande lämning, L1973:7697 Röse, L1973:7772 Röse, L1973:7773 Fossil åker, L1973:7324 Stensättning, L1973:7849 Stensättning, L1973:7616 Stensättning, L1973:6952 Röse, L1973:7031 Röse, L1973:5103 Stensättning, L1973:5243 Stensättning, L1973:5244 Stenkrets/stenrad, L1973:4776 Röse, L1973:5390 Stensättning, L1973:5088 Stensättning, L1973:5089 Stensättning, L1973:4508 Vägmärke
Tidigare RAÄ-nr: Norra Sandsjö 56:1, 90:1-94:1, 96:1-97:1, 104:1-106:1, Nässjö 128:1-132:1, 140:1-142:1

Fastighet: Glipe 1:6, Hälleved 1:1, Källestorp 1:1, Möcklamo 1:2–1:3, Äpplaskog 1:3, 2:1

Koordinater i SWEREF 99 TM: L1973:7310 - 6379766, 487799; L1973:7613 - 6376235, 487586; L1973:7614 - 6376298, 487794; L1973:7697 - 6376786, 488119; L1973:7772 - 6376770, 487911; L1973:7773 - 6376833, 487888; L1973:7324 - 6377109, 488113; L1973:7849 - 6377093, 487265; L1973:7616 - 6375824, 488385; L1973:6952 - 6375819, 488289; L1973:7031 - 6375653, 488412; L1973:5103 - 6378155, 488236; L1973:5243 - 6378404, 488247; L1973:5244 - 6378383, 488407; L1973:4776 - 6378377, 488324; L1973:5390 - 6378475, 488473; L1973:5088 - 6378381, 488176; L1973:5089 - 6378430, 488096; L1973:4508 - 6379171, 487989

Den kvadratiska formen på rösen och stensättningar är nästan lika vanlig som den runda. Ovala, triangulära och rektangulära former finns också representerade bland fornlämningarna i Nässjö kommun, men de är ovanligare. Vad representerade de olika gravformerna? Och är alla verkligen gravar? Flera kvadratiska stensättningar har undersökts inom Jönköpings län och det intressanta är att de ofta saknar både kropp och gravgåvor och snarast bör tolkas som minnesmärken över någon som dött på annan ort, eller som markeringar av ianspråktagen mark.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Fornlämningsstråk från Hälleved i norr till Möcklamo i söder i anslutningen till Solgenåns dalgång är mycket fornlämningsrikt och innehåller såväl en hällkista i en rektangulär stensättning, åtta rösen av bronsålderskaraktär, resta stenar, domarringar som cirka femton runda och kvadratiska stensättningar. Det 3,5 kilometer långa och ca 1 kilometer meter breda stråket har utgjort ett tidigt centralt område för bronsåldern och den äldre järnålderns människor. Troligtvis får området tolkas som ett centrum för kultutövning, maktstrategier och ackumulerad rikedom. En landskapsanalys, topografiskt såväl som arkeologiskt, historiskt-geografiskt och ortnamnsmässigt skulle vara önskvärt för att närmare kunna ringa in vad som gjort området till vad det var. Hur anknyter det till andra liknande områden i Nässjö-Vetlandabygden och hur samvarierar fornlämningarna från bronsålder och järnålder med lämningar från tidigare och senare epoker?

Preparatsvärde: Högt om man ser området som helhet.

Upplevelsevärde: Lågt till högt. Fornlämningarna är spridda över ett mycket stort område och ligger såväl i jordbruksmark som i skogsmark. Skyltning och en karta med föreslagen reserutt skulle kunna ge besökarna en bättre bild av området.

Pedagogiskt värde: Högt. Områdets historia är mer än de gravar som tas upp i översikten. Här kan man fundera kring äldre territoriell indelning, gravarna i landskapet samt bosättningsmönster under äldre tid.

Representativitetsvärde: Fornlämningarna är representativa för fornlämningsbeståndet i Nässjö kommun, dock är hällkista i kvadratiskt röse av mer unik karaktär.

32 Område Guthult

L1973:6857 Röse, L1973:7415 Stensättning, L1973:7612 Röse, L1973:6947 Stensättning, L1973:7026 Stensättning, L1973:7027 Stensättning
Tidigare RAÄ-nr: Norra Sandsjö 71:1-76:1

Fastighet: Guthult 1:3, 1:4
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1973:6857 - 6374869, 485509; L1973:7415 - 6374906, 485563; L1973:7612 - 6374763, 485471; L1973:6947 - 6374802, 485522; L1973:7026 - 6375249, 485478; L1973:7027 - 6375175, 485439

Röset var mer än bara en grav. Den arbetsinsats som byggandet av ett storröse medförde signalerade att den som fått denna typ av grav var en kvinna eller man som rankades högt utifrån dåtida kriterier. Den förbipasserande kunde säkert läsa in mycket mer information av den majestätiska graven än vad vi kan i dag eftersom vi saknar ingångar till stora delar av bronsålderns idévärld.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Grupp om två rösen, 21 respektive 14 meter i diameter och 1,1 meter höga, samt två stensättningar, cirka 10 meter i diameter och 0.5 meter höga, i dominerande läge på båda sidor av vägen Bodafors-Möcklamo. Det stora röset är skadat av stentäkt och röjningssten har påförts. Cirka 300 meter norr om denna grupp finns på moränrygg i barrskog en kvadratisk stensättning med 8 meter långa sidor och 0,8 meter hög.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Medel till högt.

Pedagogiskt värde: Medel.

Representativitetsvärde: Gravtyperna är representativa för fornlämningsbeståndet i Nässjö kommun.

33 Fossil åkermark och gravar i Norra Sandsjö

L1973:7192 Röse, L1973:7785 Stensättning, L1973:7338 Stensättning, L1973:7867 Runristning, L1973:6864 Gravfält, L1973:7866 Stensättning, L1973:8331 Stensättning, L1973:8482 Stensättning, L1973:7996 Stensättning, L1973:7522 Stensättning, L1973:6926 Stensättning, L1973:6845 Stensättning, L1973:6927 Stensättning, L1973:7857 Område med fossil åkermark, L1973:7017 Område med fossil åkermark, L1973:7604 Område med fossil åkermark, L1973:7016 Fossil åker, L1973:7786 Röse, L1973:7756 Stensättning, L1973:7267 Röse.

Tidigare RAÄ-nr: Norra Sandsjö 6:1, 8:1, 9:1, 11:1, 12.1, 120:1, 139:1, 142:1-3, 143:1, 166:1-4, 176:1, 178:1, 212:1-3

Fastighet: Sandsjö 1:1, 2:1, 2:3, 2:25, Prinsnäs 1:2, 1:3, 1:7
Området är beläget inom Riksintresse för kulturmiljövård Norra Sandsjö.

Koordinater i SWEREF 99 TM: L1973:7192 - 6369069, 484628; L1973:7785 - 6368913, 485809; L1973:7338 - 6368943, 485881; L1973:7867 - 6369273, 486080; L1973:6864 - 6369278, 485493; L1973:7866 - 6368626, 485813; L1973:8331 - 6368330, 485827; L1973:8482 - 6368356, 485776; L1973:7996 - 6368370, 485752; L1973:7522 - 6368767, 485817; L1973:6926 - 6368784, 485784; L1973:6845 - 6368785, 485770; L1973:6927 - 6368800, 485765; L1973:7857 - 6368193, 485792; L1973:7017 - 6367878, 486866; L1973:7604 - 6367893, 486743; L1973:7016 - 6367809, 486654; L1973:7786 - 6368286, 485997; L1973:7756 - 6368533, 485810; L1973:7267 - 6368240, 485755

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Den fossila åkermarken i Norra Sandsjö är en av länets mest intressanta och komplexa fornlämningar. Inom ett område som är nästan 1,5 kilometer långt och upp till 350 meter brett finns dels ca femtio bandformade åkerparceller, en ca 300 meter lång fägata, hägnader av sten samt hundratals röjningsrösen. Inom och i anslutning till området finns flera gravar från bronsåldern och den äldre järnåldern. Norr om området finns resterna av ett gravfält från yngre järnålder, och på en udde öster om kyrkan står den magnifika runstenen som omtalar sex generationer.

När man först började intressera sig för den fossila åkermarken på 1980-talet var utgångspunkten att stenröjning i samband med odling skett här framför allt under just bronsålder och äldre järnålder, det var ju dessa perioder gravarna representerade. Men genom begränsade arkeologiska undersökningar vet vi nu att man började stenröja i området under vikingatid och fortsatte fram till 1600-talet. Icke desto mindre är området så stort att det bör ha odlats av många människor och under mycket lång tid. Bandparcellerna antyder att åker har delats upp mellan olika brukare. Sockencentrum i Norra Sandsjö bestod egentligen endast av prästgården och någon by utöver detta är inte känt. Troligtvis har det funnits flera gårdar här under brons- och äldre järnålder då man rest mäktiga gravar i området, samt under den yngre järnåldern och medeltiden då vi vet att man röjt sten för att få odlingsbar åkermark. Var fanns huset som människorna bodde i under förhistorisk tid och medeltid? Kanske ligger de inne i området, under röjningsrösena om de är äldre än dessa, eller på några av de större röjda ytorna som finns på vissa ställen mellan röjningsrösena, terrasskanterna och hägnaderna.

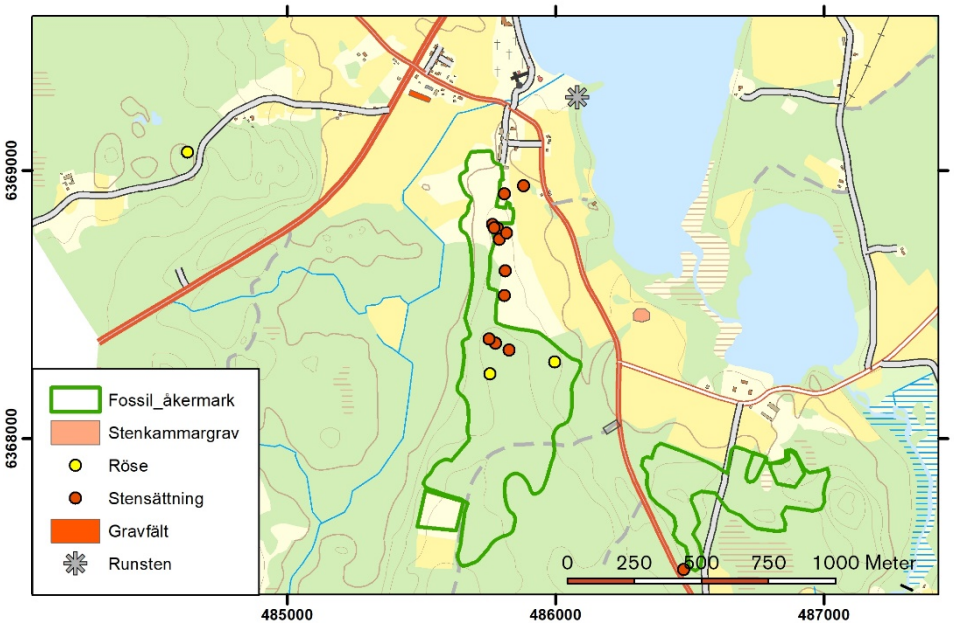

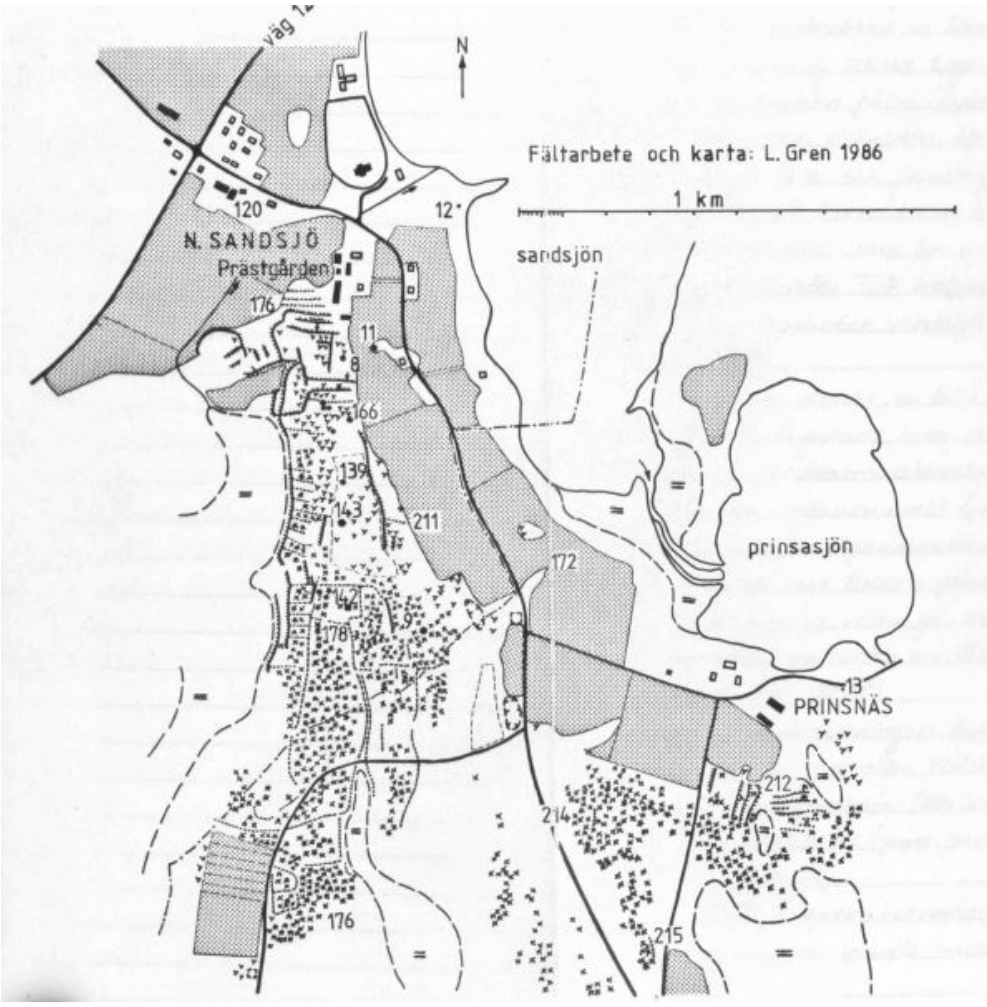

1986 genomförde arkeologen Leif Gren vid Riksantikvarieämbetet en kartering av den fossila åkermarken. Alla kryssen är röjningsrösen och i den sydöstra och norra delen av den fossila åkermarken finns bandparceller som är avgränsade med terrasser eller stensträngar.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Högt inom den norra delen av området som är belägen i hagmark, lägre inom den del som är belägen inom planterad skogsmark.

Pedagogiskt värde: Högt.

Representativitetsvärde: De väl avläsbara strukturerna inom den fossila åkermarken: terrasserna, stensträngarna samt fägatan gör den fossila åkermarken i Norra Sandsjö mer unik i sin sammansättning än många andra områden med fossil åkermark. Även element med hög representativitet, såsom röjningsrösen och gravar från bronsålder och äldre järnålder, finns inom området.

34 Runstenen vid Norra Sandsjö prästgård

L1973:7867 Runristning
Tidigare RAÄ-nr: Norra Sandsjö 12:1
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1973:7867 - 6369273, 486080

Runstenen är belägen inom Riksintresse för kulturmiljövård Norra Sandsjö.

Kulturhistorisk bedömning och värdering
Runstenen på åsen strax öster om Norra Sandsjö kyrka restes i en tid då rättigheter till mark började formuleras på ett nytt sätt. Genom att hänvisa till gångna generationer som hade bott på samma plats kunde man hävda sin rätt till, kanske en form av odalrätt, till marken. Sex släktled bakåt kan man komma från Ärinvard som lät resa stenen efter sina förfäder Hägge, Hära, Kal, Hära och Tegn.

Runstenar restes ofta vid vägen, där den kunde bli sedd av många. Kanske gick en väg söderut uppe på åsen där stenen står, eller också markerar den en vinterväg som gick över sjön.

Foto ur: Sevärda fornminnen och Kulturmiljöer i Nässjö kommun. Höglandets fornminnesförening.

Runstenar restes oftast utmed vägsträckningar där dess budskap kunde nå de förbipasserande. Åsar var bra lägen för vägar och stenen står verkligen uppe på en ås. Vintertid var vintervägarna mycket viktiga. På isen kunde tyngre transporter ske. En given vinterväg borde vara vid näset nordost om Norra Sandsjö, men kanske gick även en vinterväg över sjön nedanför runstenens läge.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Högt.

Pedagogiskt värde: Högt.

Representativitetsvärde: Trots att några andra runstenar finns i Nässjö kommun är stenen vid Norra Sandsjö unik vad gäller inskriptionen och vad den förmedlar.

Norra Solberga socken

35 Område Vässleda

L1973:6795 Gravfält, L1973:7984 Röse, L1973:7986 Stensättning, L1973:7987 Röse, L1973:6936 Stensättning, L1973:7835 Stensättning, L1973:6941 Stensättning, L1973:7466 Stensättning, L1973:7531 Fossil åker, L1973:7532 Stensättning
Tidigare RAÄ-nr: Norra Solberga 10:1, 17:1, 32:1-33:1, 36:1, 45:1, 71:1-74:1

Fastighet: Vässleda 1:2, 1:4, 2:2
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1973:6795 - 6399372, 487697; L1973:7984 - 6399015, 487040; L1973:7986 - 6399237, 487251; L1973:7987 - 6399337, 487207; L1973:6936 - 6399366, 486993; L1973:7835 - 6398839, 486902; L1973:6941 - 6399404, 486609; L1973:7466 - 6398723, 487154; L1973:7531 - 6398990, 487230; L1973:7532 - 6399429, 487219

Det talas ofta om bruket av vårt kulturarv. Ett exempel på detta är kanske rastkojan som placerats mitt i domarringen, Norra Solberga 17:2.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Fornlämningarnas spridning i landskapet säger något om forntida bebyggelsemönster samt var de viktiga kommunikationslederna gick. Gravarna skulle synas och genom arkeologiska undersökningar vet vi att gravar låg i anslutning till människornas boplatser och gårdar.

Området väster och söder om Vässleda är i dag en enda stor utmark och om vi studerar äldre kartor över området ser vi att området var utmark även längre tillbaka medan Vässledas bytomt och åkermark legat i samma område som i dag sedan åtminstone mitten av 1600-talet och troligen sedan medeltid. Inom Vässledas utmark finns tre rösen, tre kvadratiska och sex runda stensättningar samt en domarring (Norra Solberga 17:1-2, 45:1, 70:1-2, 71:1, 72:1) . Under bronsålder och äldre järnålder då gravarna anlades bör det ha funnits bosättning och odling, betesdrift och andra aktiviteter inom det som senare kom att bli Vässledas utmark. Uppe på höjderna på ömse sidor om Boån har troligen äldre vägsträckningar funnits från vilka man kunnat se gravarna. Vid någon tidpunkt, troligen vid övergången till yngre järnålder kom bebyggelsen att koncentreras till det läge där den ligger i dag. Det var också då man började begrava människor på gravfältet strax söder om bytomten (Norra Solberga 10:1). Området finns även i vanliga KMP.

Preparatsvärde: Medel till högt. Gravarna i sig utgör de vanliga gravformerna inom denna del av kommunen, men i gravarnas närområde bör boplatslämningar från brons- och järnålder finnas.

Upplevelsevärde: Lågt till medel. Gravarna är belägna i en miljö dominerad av skogsplantage och hyggen, sankmarker och svårframkomlig terräng. Gravfältet (Norra Solberga 10:1) har visst upplevelsevärde.

Pedagogiskt värde: Högt. Vässledakomplexet med gravar från brons- och äldre järnålder i en utmarkskontext och gravfältet från yngre järnålder framme vid bytomten gör att vi på ett begripligt sätt kan resonera kring bebyggelseförflyttning och bygdeförtätning under yngre järnålder.

Representativitetsvärde: Fornlämningarna är representativa för bronsåldern och järnålderns gravskick i Nässjö kommun. Den rumsliga samvariationen mellan fornlämningar från bronsålder/äldre järnålder å ena sidan och yngre järnålder å andra sidan är mer ovanlig.

36 Område Gullarp-Havsvik-Johannesberg

L1973:7833 Röse, L1973:7171 Röse, L1973:7239 Stensättning, L1973:7238 Röse, L1974:6605 Stensättning, L1974:6674 Röse, L1974:7899 Röse, L1974:8200 Fossil åker
Tidigare RAÄ-nr: Norra Solberga 29:1-31:1

Fastighet: Gullarp 1:7, Havsvik 1:3, Johannesberg 1:1
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1973:7833 - 6399998, 489043; L1973:7171 - 6399911, 489049; L1973:7239 - 6399981, 489160; L1973:7238 - 6399846, 489044; L1974:6605 - 6400570, 488846; L1974:6674 - 6400558, 488859; L1974:7899 - 6400495, 488920; L1974:8200 - 6400500, 488881

Ett röse på ett hygge omgivet av planterad granskog. Ingenting i den omgivande miljön bär prägel av det landskap som fanns här för tretusen år sedan. Till exempel har granen endast tusen år på nacken i denna del av Småland. Men röset har nog sett tämligen likadant ut under årtusendena. Det är kanske därför man fascineras av dessa utropstecken som ger oss en liten skärva av ett sen länge förflutet landskap.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
På krönet av en nord-sydlig moränrygg ligger sju gravar fördelade på två koncentrationer. Gravarna utgörs av rösen och stensättningar, varav en kvadratisk; gravtyper som representerar bronsåldern och äldre järnålder. Den södra gravkoncentrationen besöktes i fält. Fornlämningarnas karaktär och deras läge i landskapet bör tolkas som markeringar av rådighet över markresurser i området. De har varit menade att synas och har haft ett symbol- och signalvärde för sin samtid.

Preparatsvärde. Högt för gravarna och omkringliggande ytor.

Upplevelsevärde: Medel till högt. Området är svårtillgängligt och inga stigar leder till gravarna. Gravarna är mycket välbevarade.

Pedagogiskt värde: Medel till högt

Representationsvärde: Gravarna är representativa för gravbeståndet inom Nässjö kommun.

37 Område Snarebo

L1973:7677 Röse, L1973:7622 Stensättning, L1973:7830 Stensättning, L1973:7831 Röse, L1973:7255 Stensättning
Tidigare RAÄ-nr: Norra Solberga 12:1-16:1

Fastighet: Snarebo 1:1
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1973:7677 - 6393897, 487135; L1973:7622 - 6393978, 487116; L1973:7830 - 6394104, 487242; L1973:7831 - 6393905, 487340; L1973:7255 - 6394365, 487137

Den kvadratiska stensättningen Norra Solberga 14:1 med sin mittsten som rests under senare tid.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Spridda gravar av främst äldre järnålderskaraktär inom ett ca 50 hektar stort område som till större delen består av granskog. Området finns även i vanliga KMP.
Preparatsvärde: Högt för gravarna tillsammans med omkringliggande ytor där lämningar utan synlig markering ovan jord kan finnas i form av spår efter samtida bebyggelse. Medel för gravarna i sig.

Upplevelsevärde: Lågt. Området ligger i vad som i dag är uppväxt skog och omgivande vegetationen, särskilt sommartid, gör att gravarna kan vara svåra att upptäcka för den som inte är fackman.

Pedagogiskt värde: Medel.

Representativitetsvärde: Hög representativitet. Gravarna i området speglar de gravtyper som vanligen präglar äldre järnålderns gravbestånd i Jönköpings län.

Övriga fornlämningar i området: Från Norra Solberga 14:1 och norrut mot gården Snarebo finns fossil åkermark i form av ett område med röjningsrösen av ålderdomlig karaktär, troligen speglar de odling i området under medeltid och tidigmodern tid.

38 Fornborg på Vittingsberget

L1973:7679 Fornborg
Tidigare RAÄ-nr: Norra Solberga 24:1

Fastighet: Hamnaryd 1:10
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1973:7679 - 6394348, 492444

Kring de partier av fornborgen där den inte begränsades av branta stup finns stenpackningar efter utrasade stenmurar.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
På krönet av Vittingsgsberget och med ett brant stup åt väster ligger fornborgen som möjligen uppfördes århundradena kring Kristi födelse. Området som fornborgen täcker är ca 250 meter långt i nord-sydlig riktning och 50 till 100 meter brett. Ställvis syns kraftiga stenpackningar efter murar som med tiden rasat ut. Kanske har platsen tjänat som tillflyktsort i osäkra tider och den magnifika utsikten har gjort borgen till ett ställe att spana efter fiender i en orolig tid. Borgen är tillgänglig från norr genom en stig som leder uppför berget, där en 40 meter lång stenmur avgränsar området. Från platsen har man utsikt mot öster där man kan skymta Eksjö i fjärran. Borgen är belägen inom militärt skjutfält.

Idag skuggar skogen för en eventuell spaningsaktivitet från fornborgen. I ett öppnare landskap bör översikten ha varit oslagbar.

Preparatsvärde: Hög till medel. I ett landskapshistoriskt sammanhang är borgen mycket intressant som preparat eftersom den berättar om organisationen av järnåldersbygder och deras försvar. Sannolikheten för att påträffa fynd i anläggningen som skulle kunna datera den är ganska liten.

Upplevelsevärde: För närvarande är upplevelsevärdet lågt eftersom fornborgen är belägen inom ett militärt skyddsområde dit allmänheten inte har tillgång utan tillstånd. Upplevelsevärdet skulle ändras till Högt om allmänheten gavs tillträde.

Pedagogiskt värde: Hänger ihop med föregående. Men trots svårigheterna att få tillträde till fornborgen får det pedagogiska värdet betecknas som högt.

Representativitetsvärde: Fornborgen är unik. Endast tre fornborgar är kända i Jönköpings län: förutom Vittingsberget, en i Aneby kommun och en i Jönköpings kommun.

Nedanför fornborgen åt väster finns ett brant stup. Fornborgar associerar ofta till låglänt liggande borgar som på Öland eller i Kalmar län, men olika typer av borgar har haft olika funktion och kan även skilja sig åt vad gäller datering. Borgarna kan ha haft flera syften, men en anknytning till aktiviteter i orostider ligger nära till hands.

Nässjö socken

39 Område Hultarp

L1973:8683 Begravningsplats, L1973:8088 Minnesmärke
Tidigare RAÄ-nr: Nässjö 36:1-37:1

Fastighet: Hultarp 2:14
Koordinater i SWEREF 99 TM: L1973:8683 - 6384018, 485674; L1973:8088 - 6384054, 485665;

Den äldsta avbildningen av S:ta Valborgs kapell hittar vi i en karta över byn Hultarp ur Agnete Horns jordebok från 1668. Det första kapellet, som nämns redan 1328, hade vid denna tid rivits och ett nytt hade byggts ca 1650. Texten i kartan: ”S: Walborg, ett gammalt Capelle” bör gå tillbaka på just det faktum att en föregångare funnits på platsen. I en yngre karta från 1815 finns ett torp intill platsen för kapellet, men själva kapellsplatsen har inte ritats ut. Åker- och ängsgärdet i närheten kallades dock Kapellsgärdet. Minnet av kapellet hade levt kvar i generationer.

Platsen för S:ta Valborgs kapell idag (2015). Inga spår av kapellet syns ovan mark, men rester av stenmurar som en gång omgav kyrkogården kan skönjas i marken inne bland träden.

En minnessten påminner om vad som en gång funnits på platsen: ”Här stod S Valborgs kapell som nedbrändes under Kalmarkriget 1612”.

Kulturhistorisk bedömning och värdebeskrivning
Under medeltiden hölls marknad i Hultarp. Hur gammal denna marknad var vet man inte, men 1473 försökte Sten Sture den äldre få den stoppad. Troligen var det köpmännen från Jönköping som låg bakom detta eftersom de redan på 1300-talet försökt organisera handeln med bönderna i trakten. Läget för en marknadsplats i Hultarp var ypperlig då fem socknar, fyra härader och två gamla landsvägar strålade samman här. Här finns i dag de övertorvade resterna av S:ta Valborgs kapell som omnämns i en förteckning över kyrkor och kapell i Linköpings stift 1328. Eftersom Valborg var ett helgon som dyrkades i Nordtyskland, är det troligt att det anlades av jönköpingsborna som hade goda handelsförbindelser med både tyskar och danskar via Laga- och Nissastigarna.

Av okänd anledning raserades kapellet under tidigt 1600-tal, kanske i samband med Kalmarkriget 1612. Kapellet bör ha varit av trä på stengrund, och tämligen lätt att förstöra. Traktens stormän och bönder försökte sedan förgäves få till stånd en återuppbyggnad och så sent som 1728 avslogs en begäran om att få grunda en särskild kapellförsamling. På platsen restes 1940 två minnesstenar, en över kapellet och en över marknaden. Strax intill ligger en gårdsbyggnad och en stenkällare från 1880.

Preparatsvärde: Högt.

Upplevelsevärde: Lågt - medel.

Pedagogiskt värde: Medel.

Representationsvärde: Högt unicitetsvärde.